

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ, ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ ІМ. ПРОФ. Є. В. ХРАПЛИВОГО

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ОСВІТНІЙ СТУПІНЬ МАГІСТР

на тему: Державна підтримка розвитку аграрного виробництва
Львівської області

Виконав: студент 6 курсу, групи МО-61

Спеціальність 073 "Менеджмент"
(шифр і назва напрямку підготовки, спеціальності)

Селіванова Юлія Василівна

(прізвище та ініціали)

Керівник

Верзун А.А.

ДУБЛЯНИ 2021

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційну роботу присвячено дослідженню теоретичних, методичних та практичних питань державної підтримки аграрного сектору України.

На основі аналізу ризикованості сільськогосподарського виробництва в обґрунтовано об'єктивну необхідність державної підтримки аграрного сектору. Подано оцінку сучасного стану державної підтримки аграрного сектору Львівської області, її відповідності сучасним світовим тенденціям.

Обґрунтовано пропозиції щодо форм, методів, обсягів та змін у структурі державної підтримки аграрного сектору України з урахуванням зобов'язань, прийнятих Україною при вступі до СОТ.

Ключові слова: державна підтримка аграрного сектору, підтримка виробників сільськогосподарської продукції, підтримка ринкових цін, видатки бюджету на сільське господарство, бюджетна підтримка, дотації, доплати, пільги з податку на додану вартість.

SUMMARY

Qualification work is devoted to the study of theoretical, methodological and practical issues of state support of the agricultural sector of Ukraine.

Based on the analysis of the riskiness of agricultural production, the objective need for state support of the agricultural sector is substantiated. An assessment of the current state of state support of the agricultural sector of Lviv region, its compliance with modern world trends is given.

Proposals on forms, methods, volumes and changes in the structure of state support of the agricultural sector of Ukraine are substantiated, taking into account the commitments made by Ukraine upon accession to the WTO.

Key words: state support of the agricultural sector, support of agricultural producers, support of market prices, budget expenditures on agriculture, budget support, subsidies, surcharges, value added tax benefits.

УДК 338.2

Кваліфікаційна робота: 73 с. текстової частини, 8 рисунків, 5 таблиць, 45 літературних джерел.

Селіванова Юлія Василівна

Державна підтримка розвитку аграрного виробництва Львівської області – Кваліфікаційна робота. Кафедра менеджменту організацій ім. проф. Є. В. Храпливого. – Дубляни, Львівський НАУ, 2021.

Ключові слова: державна фінансова підтримка, програми фінансування, державний та місцевий бюджети, бюджетні асигнування.

Кваліфікаційна робота присвячена питанням вивчення теоретико-методологічним засадам державної фінансової підтримки розвитку аграрного виробництва Львівської області та можливості її адаптації до виконання управлінських функцій вітчизняними аграрними підприємствами. В роботі проведено аналіз показників, які характеризують обсяг фінансової підтримки розвитку аграрного виробництва Львівської області та показники результативності такої підтримки. На підставі проведено аналізу запропоновано шляхи вдосконалення напрямів державної фінансової підтримки розвитку аграрного виробництва Львівської області.

	ЗМІСТ	стор.
Вступ		7
1	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ	9
1.1	Державна підтримка аграрних підприємств України	9
1.2	Державна підтримка підприємств агропромислового виробництва: досвід зарубіжних країн	18
1.3	Методика дослідження процесу фінансово-кредитного забезпечення	26
2	ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	31
2.1	Стан розвитку агропромислового виробництва Львівської області	31
2.2	Фінансування програм державної фінансової підтримки з державного бюджету	35
2.3	Фінансування програм державної фінансової підтримки з обласного бюджету	42
3	ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ	47
3.1	Пріоритетні напрями удосконалення механізму державної фінансової підтримки аграрного сектору	47
3.2	Вдосконалення фінансової підтримки створення та розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів	54
4	ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ НА ПІДПРИЄМСТВАХ	60
4.1	Організація охорони праці	60
4.2	Організація захисту населення в надзвичайних ситуаціях	63
5	ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ	65
	Висновки та пропозиції	71
	Бібліографічний список	74

ВСТУП

Актуальність теми. Вивчення сучасного стану державної підтримки аграрного сектору є важливим у зв'язку з беззаперечною важливістю сільського господарства для економіки країни. Окреслення існуючих проблем фінансування сільського господарства має стати основою для формування державної концепції підтримки сільського господарства та розробки відповідного законодавства для її реалізації відповідно до цілей і завдань сучасного етапу економічного розвитку, а також у контексті членства України у Світовій організації торгівлі.

Сьогодні актуальним є питання оцінки ефективності бюджетної підтримки аграрного сектору, відповідності розмірів та структури підтримки сучасним світовим тенденціям. Проблеми обґрунтування доцільності впровадження нових бюджетних програм, а також розвитку економічних, інформаційних, організаційних та нормативно-правових елементів механізму підтримки аграрного сектору є надзвичайно актуальними на даний час. В кваліфікаційній роботі необхідно узагальнити світовий досвід, оцінити сучасний стан державної підтримки аграрного сектору та окреслити перспективи його подальшого розвитку.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних положень та розробка відповідних практичних рекомендацій спрямованих на процес вдосконалення механізму державної фінансової підтримки агропромислового виробництва.

Відповідно до мети роботи були сформульовані наступні завдання:

- визначити роль державної підтримки в системі регулювання аграрного сектору, систематизувати концепції державного регулювання аграрного сектору на основі дослідження світового досвіду;

- доведення об'єктивної необхідності державної підтримки аграрного сектору з урахуванням ризикованості сільськогосподарського виробництва в Україні;

- оцінка сучасного стану та тенденцій розвитку бюджетної підтримки аграрного сектору;

- обґрунтувати форми та методи бюджетної підтримки аграрного сектору з урахуванням вітчизняної специфіки та зарубіжного досвіду;

Об'єктом дослідження є механізм фінансової підтримки аграрного сектору з боку держави.

Предметом дослідження є комплекс теоретичних та прикладних, а також методологічних аспектів формування та функціонування механізму державної фінансової підтримки аграрного сектору.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

1.1 Державна підтримка аграрних підприємств України

Агропромислова сфера є основою забезпечення як продовольчої безпеки кожної країни, так і основою збільшення її продовольчого потенціалу, тому підтримка розвитку аграрних підприємств в контексті підвищення їх економічного потенціалу є одним із стратегічно важливих напрямків розвитку порядку будь-якої країни світу.

Порівнюючи ефективність використання потенціалу природних ресурсів з високо економічно розвинутими країнами можна наголосити на тому, що Україна використовує його лише на третину. Це впливає з низьких показників оцінки ефективності діяльності вітчизняних аграрних товаровиробників, порівнюючи їх діяльність з аналогічними зарубіжними конкурентами.

Для більш точної орієнтації у напрямках розвитку українських аграрних підприємств доцільно вивчити динаміку їх функціонування та розглянути державну підтримку з точки зору аналізу сільськогосподарського виробництва як основи вітчизняної харчової промисловості та харчові підприємства як продовольчу основа національної економіки.

Таким чином, Україна на міжнародному сільськогосподарському ринку, згідно з дослідженнями ФАО, майже в два рази відстає від своїх світових конкурентів (США, Канада) за: ефективністю виробництва зернових культур - США та економічно розвиненими європейськими країнами; продуктивністю тварин - світовий економічний лідер Канада. Іншими словами, поліпшення економічного становища країни позитивно впливає на продуктивність аграрного сектору. Для досягнення даної мети необхідно забезпечити реалізацію низки заходів з організації ефективної державної фінансової підтримки аграрного виробництва. Поряд з цим ми спостерігаємо проблеми з

фінансування діючих програм фінансової підтримки вітчизняних аграрних товаровиробників, низький рівень державних видатків спрямованих на розвиток агропромислового виробництва, враховуючи перспективи інтеграції держави в європейський економічний простір, загострили проблему ефективного використання підтримки для агропродовольчої сфери, оскільки специфіка її реалізації впливає на реалізацію заходів з підтримки ринкових цін, а не тільки через виконання бюджету програми [10].

На нашу думку, однією з визначальних передумов її характеризують потребу у вдосконаленні засобів державного регулювання та підтримки агропродовольчої сфери в Україні є високий рівень ризику сільськогосподарського виробництва.

Тому в умовах постійних змін ринкових тенденцій генерація цінового ризику викликається непередбачуваною зміною цін, що зазвичай збільшує матеріальні втрати, понесені виробниками агропродовольчих товарів. Слід зазначити, що існує ряд факторів, що безпосередньо впливають на рівень цін в аграрному секторі, основними з яких є: несприятливі погодні умови, недосконала державна політика, зміна ринкових умов, де одним із вирішальних факторів, що впливають на розвиток сільськогосподарського виробництва - є висока гнучкість цін у масштабах виробництва у відповідь на низьку еластичність споживчого попиту відповідно до фактора доходу. Надаючи послуги в сфері переробки сільськогосподарської продукції можна досягти ефекту вирівнювання цін в агропромисловому виробництві (рис. 1).

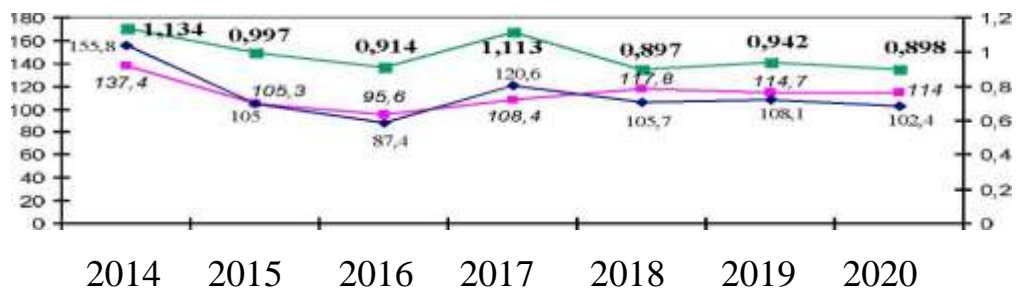

Рис.1. Динаміка індексів цін на ресурсів, спожитих в агропродовольчій сфері

Щоб мінімізувати негативний вплив загроз на розвиток сільськогосподарського виробництва, сільськогосподарські виробники намагаються скористатися фінансовими та кредитними послугами, включаючи страхування сільськогосподарської продукції. Однак через недосконалість розвитку фінансово-кредитного механізму фінансової підтримки агропромислового виробництва виникає високий ризик виникнення страхових випадків для всієї сфери АПК. Це зумовлює потребу у використанні кредитних ресурсів сільськогосподарськими виробниками, використання яких може спричинити виникнення заборгованості товаровиробників перед кредитними установами, а це, у свою чергу, породжує кредитний ризик [12].

Високий рівень ризику в розвитку аграрного сектору національної економіки змушує фінансові установи значно підвищити рівень процентних ставок за кредитами сільськогосподарським товаровиробникам щодо інших кредитів (рис. 1.2), внаслідок чого сільськогосподарські підприємства опиняються у дещо важких умовах розвитку.

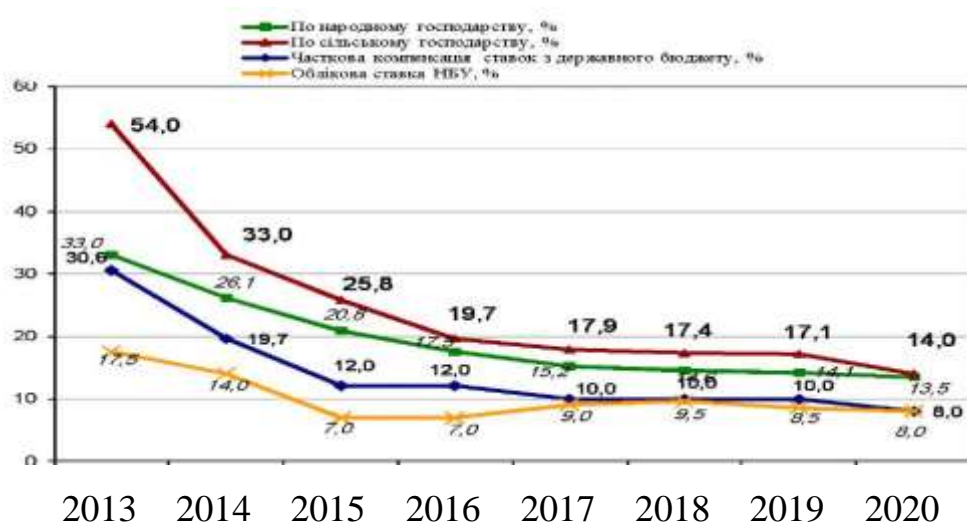

Рис. 2. Динаміка середньорічних процентних ставок за кредитами

Враховуючи жорсткі умови надання кредитів сільськогосподарським товаровиробникам, законодавець передбачив можливість використання механізму здешевлення вартості кредитних ресурсів, а отже і мінімізації нерівності виробничих умов.

Водночас, для регулювання та підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств, держава використовує такі інструменти для здійснення цієї діяльності:

- 1) грошові, за допомогою яких держава впливає на обіг грошей;
- 2) податок, метою якого є запровадження податкових пільг, визначення диференційованої ставки податку, звільнення від оподаткування тощо;
- 3) пільгові, які використовуються урядом для кредитування програм розвитку інвестицій, мінімізуючи ризики страхування сільськогосподарських культур;
- 4) бюджет, який визначається при плануванні державного бюджету на відповідний бюджетний рік щодо субсидіювання та позик для переробних харчових підприємств, а також формування державних агропродовольчих фондів на місцевому та регіональному рівнях тощо;
- 5) встановлення регулюючих цін для забезпечення граничного рівня цін на продукти харчування [11; 21].

Щодо державної підтримки аграрного сектору національної економіки, слід зазначити, що незважаючи на реалізацію всіх запланованих програм державної підтримки або, навпаки, часткову відмову від деяких державних регуляторних важелів, завжди існує можливість генерування обох позитивні та негативні наслідки для розвитку агропродовольчого сектору. (рис. 1.3).

Слід зазначити, що вектор впливу державних важелів регулювання та підтримки на розвиток аграрного сектору національної економіки може проявлятися в одному з двох сценаріїв підтримки. Підтримка сценарію X показує реалізацію прямої державної підтримки аграрного виробництва. Це, у свою чергу, сприяє імпорту товарів, мінімізуючи або усуваючи їх експорт та низькі валютні курси.

Наслідком представленого сценарію буде, перш за все, різке падіння цін на внутрішньому ринку, що призведе до збільшення собівартості продукції.

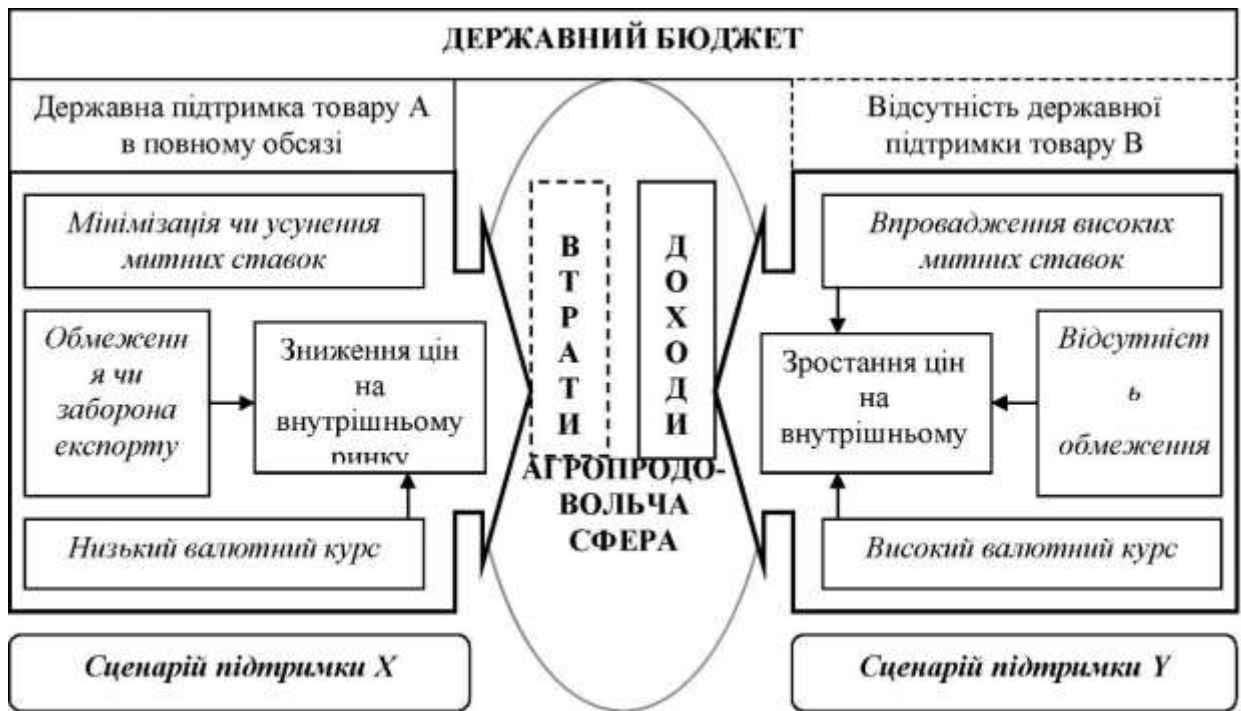

Рис. 3.1 Наслідки дії державних інструментів регулювання розвитку агропродовольчої сфери [28]

Сценарій підтримки Y показує, що навіть за відсутності прямої державної підтримки агропродовольчого сектору виробники товарів все одно будуть отримувати певний дохід, чому сприятиме введення високих тарифів та високого курсу валют. Наслідком використання цих інструментів державної підтримки для агропродовольчого сектору стане неминуче зростання цін, що дозволить агропродовольчим підприємствам отримувати дохід від продажу товарів.

Завдяки використанню державою механізму підтримки для всього набору інструментів регулювання розвитку агропродовольчого сектору та з урахуванням необхідності постійних міжнародних порівнянь, система спеціальних критеріїв для оцінки державної підтримки агропромислового комплексу виробників продуктів харчування на основі порівняння внутрішніх цін із світовими.

Як правило, ці критерії групують наступним чином [21]:

- показники оцінки підтримки виробників агропродовольчих товарів;
- показники оцінки підтримки споживачів агропродовольчих товарів;

- показники оцінки загального обсягу підтримки аграрного сектору.

Критерії оцінки підтримки аграрних підприємств використовуються для визначення показника величини субсидій чи оподаткування суб'єктів господарювання в агропродовольчому секторі. Для їх розрахунку внутрішні ціни порівнюються зі світовими. Позитивна вага розриву між внутрішніми та світовими цінами вказує на відповідний рівень державної підтримки вітчизняних виробників, а негативна - протилежна - її оподаткування.

Ці критерії розраховуються за допомогою абсолютних показників:

- 1) MPS (підтримка ринкових цін) та PSE (загальна підтримка виробників);
- 2) відсоток (PSE,%);
- 3) розрахунок факторів: NPCr (номінальний коефіцієнт захисту виробників) та NACr (Номінальна допомога виробникам).

Величина розрахованих NPCr та NACr можуть перевищувати або бути меншими за одиницю.

У першому випадку аграрні товаровиробники формують ціни вищі за ринкові, у другому - нижчі. Поряд з цим, даний показник дає можливість обчислити абсолютний критерій суми фінансових результатів сільськогосподарських виробників через невідповідність між внутрішніми та світовими цінами, на додаток до MPS, PSE включає суми трансфертів виробникам від споживачів та платників податків.

Відсоток PSE вказує на частку доходу сільськогосподарських товаровиробників, яка виникла внаслідок державного регулювання та використовується для порівняння часу та міжнародних порівнянь [15].

В результаті було окреслено ряд державних пріоритетів, які визначили стратегічний розвиток національної аграрної економіки, де аграрний сектор є стратегічним напрямом розвитку держави, а стратегія інтеграції України з європейським простором буде визначити її як сільськогосподарську країну.

Доказом, що чітко вказує на статус України як аграрної країни, є порівняння ключових макроекономічних критеріїв розвитку

сільськогосподарських підприємств у деяких економічно розвинених та постіндустріальних країнах.

Таким чином, частка сільськогосподарських підприємств у переважній більшості цих країн у валовій доданій вартості всієї національної економіки характеризується відносно низькою часткою, що не перевищує 4%. До цієї групи країн, як правило, входять економічно розвинені країни: США, країни ЄС, Австралія, Норвегія, Республіка Корея, Японія, Швейцарія та Канада. Другу групу за часткою розвитку сільськогосподарських підприємств у валовій доданій вартості економіки країни становлять країни з часткою, що не перевищує 10%. В основному це постсоціалістичні країни: Литва, Латвія, Польща, Російська Федерація та Білорусь. Найбільшу частку мають Україна та Румунія, отримані показники коливаються від 12 до 13%. Слід зазначити, що в загальній структурі економічно активного населення, зайнятого у сільському господарстві у світі, частка економічно активного населення, зайнятого в сільському господарстві України, досягла 0,24%. Доцільно простежити динаміку валового сільськогосподарського виробництва на душу населення та надати державну підтримку аграрному сектору світу та розділити їх на відповідні групи. [25]

Як показує вищенаведена динаміка, існують певні відмінності в обсягах валового сільськогосподарського виробництва на душу населення в країнах світу та в рівні державної підтримки аграрного сектору економіки країни. Однак слід зазначити, що між цими критеріями оцінки немає зв'язку. Так, безперечним лідером світового сільськогосподарського виробництва є США, але рівень державної підтримки сільськогосподарського виробництва за світовими стандартами характеризується найнижчими показниками - 0,9%. Словенія має найвищий за світовими стандартами обсяг сільськогосподарського виробництва на душу населення, однак країна має відносно низьку частку світового сільського господарства та досить значний рівень державної підтримки - 1,7%, що ставить країну на п'яте місце серед інших країн світу.

Країни з протилежним високим рівнем державної підтримки, але низьким рівнем сільськогосподарського виробництва на душу населення - це Румунія та Туреччина. Водночас частка Румунії у світовому сільському господарстві є досить значною (0,5%), а частка Туреччини в цілому (2,22%).

Ряд країн з високим рівнем сільськогосподарського виробництва на душу населення та значною розбіжністю між державною підтримкою аграрних товаровиробників представлені Республікою Південна Корея (3,5%), Швейцарією (1,8%) та Новою Зеландією (0,2%).

До країн, які продемонструють позитивну динаміку та характеризуються низьким рівнем сільськогосподарського виробництва на душу населення відносяться Україна та Чехія), в яких рівень державної підтримки аграрного сектору становить (0,7%, 1,5 %).

Тому наведені вище дані свідчать про те, що у світі немає прямої кореляції між ступенем державної підтримки аграрного сектору та ступенем розвитку економіки однієї країни та для світового сільського господарства. Іншими словами, немає сенсу підкреслювати, що країни з високим рівнем державної підтримки мають високий рівень сільськогосподарського виробництва. Так, у Кореї досить значна державна підтримка сільськогосподарського виробництва відповідає критеріям реаліям світових аграрних держав, водночас значна державна підтримка сільськогосподарського виробництва, характерна для Румунії, не дозволяє їй займати лідируючі позиції в аграрній країні світу. Світові лідери сільськогосподарського виробництва також характеризуються різним рівнем державної підтримки розвитку сільського господарства.

Проводячи паралель між розміром державної допомоги, що надається в Україні та інших країнах, слід підкреслити високий рівень субсидій сільського господарства з боку останніх, особливо країн Європи, що, очевидно, впливає на конкурентоспроможність європейської сільськогосподарської продукції: у 2016 - у 2017 р. загальна сума державної підтримки сільського господарства становила бл. 60 млрд євро на рік, що у відносних показниках становить 20%

валового сільськогосподарського виробництва, або бл. 525 євро на 1 га. Залежно від країни державна підтримка агропродовольчого сектору може відрізнятись. Так, у Бельгії та Нідерландах на 1 га спрямовується близько 500 євро, у Польщі - 345 євро, тоді як в Україні – близько 10-20 євро.

Серед існуючих методів оцінки рівня державної підтримки сільського господарства найважливішим на практиці є методологія Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Відповідно до його методології, рівень сукупної підтримки сільського господарства (TSE) є ключовим критерієм оцінки рівня державної підтримки сільського господарства, який враховує рівень підтримки виробників, споживачів та загального обслуговування. Цей показник представлений сумою трансфертів, отриманих від платників податків та споживачів, і вимірює загальні витрати на підтримку сільського господарства, тобто включає загальні показники PSE та GSSE та трансферти від платників податків споживачам [25].

Слід зазначити, що цей критерій оцінки рівня TSE не враховує частки агропродовольчого сектору в національній економіці, що є дуже важливим для нашої країни, оскільки частка вітчизняного агропродовольчого сектору в економіці України є порівняно вищою, ніж у ЄС або США. Відомо, що на Україну припадає близько 25% чорнозему у світі, а сільськогосподарські угіддя становлять 43 млн га (72% від загальної площі країни), тому аграрний сектор завжди був одним із країн пріоритетів розвитку і є однією з ключових галузей національної економіки (це 24% виробництва та 18% ВВП).

Стабілізація цієї ситуації, безумовно, вимагає втручання держави у розвиток агропродовольчого сектору шляхом забезпечення відповідної підтримки з державного бюджету, основними напрямками якого є: підтримка пільгових умов кредитування для короткострокових сезонних витрат сільськогосподарських товаровиробників; надання компенсацій, субсидій, коли кошти спрямовувалися у відповідні галузі та для забезпечення фінансової стабільності, платоспроможності та інвестиційної привабливості виробників; Фінансування придбання продукції машинобудування вітчизняного

виробництва; фінансування невідворотних капітальних вкладень агропромислового комплексу та інвестиції в централізовані та децентралізовані цільові проекти; спеціалізована державна підтримка, спрямована на розвиток сільського господарства, створення централізованих фондів насіння та ветеринарних препаратів, сезонних запасів запасних частин; фінансування розвитку системи освіти та аграрної науки; як частина цільових конкурентних схем інвестиційного фінансування, що не повертається, та державних гарантій за залученими інвестиційними позиками.

Аналіз державної підтримки українських аграрних підприємств на основі критеріїв оцінки ОЕСР показав, що основними причинами недостатньої фінансової підтримки держави для вітчизняного агропродовольчого сектору можна вважати: фінансування на залишковій основі; корупційна складова та постійний дефіцит державного бюджету; збільшення цін на кредитні засоби в парі з девальвацією національної валюти, що створює загрозу забезпечити аграрні підприємства власними обіговими коштами, від яких залежить ефективність усієї галузі. Отже, механізм державного регулювання аграрних підприємств має відповідати європейським вимогам соціально-економічного розвитку, а отже, характеризуватися шляхом дій, що вирішують як економічні, так і соціальні проблеми аграрної сфери розвитку.

1.2 Державна підтримка підприємств агропромислового виробництва: досвід зарубіжних країн

На даному етапі розвитку економічних відносин державне регулювання розвитку агропромислового виробництва здійснюється виходячи із тих проблем, які в ньому накопичуються виходячи із високого рівня конкретності на світовому ринку виробництва продукції сільського господарства та продуктів харчування.

Глобалізація економічних процесів означає, що Україні доцільно особливу увагу приділити питанням місця та ролі вітчизняного аграрного

сектору у світовій економіці. Аграрна галузь представляє собою специфічну галузь, яка передбачає особливі умови функціонування та потребує особливих підходів, тобто відповідної державної фінансової підтримки та державного регулювання. Насамперед це пов'язано з тими труднощами, які відчувають аграрні товаровиробники при формуванні фондів фінансових ресурсів, залежності від сезонності виробництва, впливу природно-кліматичних умов, повільного надходження та відтворення оборотних коштів підприємств, високим рівнем конкретності на ринку аграрних товаровиробників, особливо у вітчизняних умовах, оскільки значний внесок у виробництво продукції сільського господарства в Україні вкладають особисті селянські господарства, критичними умовами експлуатації сільськогосподарської техніки, нестабільністю фінансових результатів діяльності тощо. Тому питання розробки комплексу напрямів та заходів державної підтримки агропромислових підприємств є актуальним на сьогодні.

Аналіз зарубіжного досвіду організації фінансової підтримки дозволить виробити механізми такої підтримки максимально адаптовані до сучасних реалій для вітчизняних товаровиробників. Крім того оцінка помилок, яких припустились інші країни та їх екстраполяція на вітчизняний досвід дозволить уникнути або мінімізувати їх на рівні та відношенню до власних товаровиробників, а також дозволить забезпечити підібрати оптимальні варіанти виконання тих чи інших програм фінансової підтримки, зокрема підтримки внутрішніх товаровиробників, субсидювання експортних операцій, формування та розвиток ефективної інфраструктури аграрного ринку.

На даному етапі ми бачимо характерні для перехідної моделі економіки певні особливості, які визначаються розвитком ринку землі; посиленням регуляторних заходів держави на ключових напрямках аграрної реформи; використання прямих методів субсидювання аграрних товаровиробників; протекціоністські заходи по відношенню до вітчизняних аграріїв тощо.

Однак такий підхід до аграрного сектору економіки існував не завжди. Таким чином, за останні сто років у світовій економіці відбулися значні зміни

в еволюції підходу держави до регулювання цього сектору. Існує сім основних етапів [8, с. 23]:

- період невтручання (1890-1914 рр.), який переважно характеризувався вільним функціонуванням аграрного сектору та обмеженим впливом держави на цю галузь лише в екстремальних ситуаціях;

- два періоди регулювання, які тривали під час Першої та Другої світових воєн та ознаменувалися активним втручанням уряду в аграрний сектор для стабілізації ринків продовольства в умовах дефіциту продовольства;

- період державної диференціації (міжвоєнний період), у якому відбулися значні коливання цін на сільськогосподарські товари та запровадження субсидій для фермерів, а також захист внутрішнього ринку від зовнішньої конкуренції;

- період стабілізації аграрних ринків (кінець 1940 -х - початок 1970 -х років), що супроводжувався активною підтримкою цін фермерів урядами Японії та європейських країн, що призвело до стрімкого зростання сільськогосподарського виробництва в цих країнах;

- етап загострення глобальної конкуренції (1970 -ті - початок 1990 -х років), під час якого впроваджувалися програми скорочення перевиробництва сільськогосподарської продукції;

- сучасний інноваційно-ліберальний період, який розпочався в середині 90-х років ХХ століття. і триває сьогодні. Він характеризується оптимізацією сільськогосподарського виробництва, розвитком виробництва органічної продукції, а також посиленням контролю за продовольчою безпекою та поступовою лібералізацією світової торгівлі сільськогосподарськими товарами.

Світовий досвід аграрної підтримки товаровиробників вказує на те, що це є надзвичайно складний механізм, який передбачає формування відповідного рівня доходності аграрних товаровиробників, формування інфраструктури товарного аграрного ринку, вплив на розвиток соціальної

інфраструктури, розвиток сільських територій та вирівнювання рівня їх життя з міськими конгломераціями, формування ефективних міжгосподарських зав'язків, забезпечення умов для сталого соціального розвитку та функціонування суб'єктів аграрного підприємництва.

Для підвищення ефективності аграрного виробництва за кордоном використовуються прямі та непрямі важелі впливу. До вищезазначених можна віднести: регулювання цін та продукцію сільського господарства, надання дешевих кредитів, податкові канікули та пільги, забезпечення стабільної роботи аграрного ринку. Практика економічно розвинутих країн вказує на те, що в середині минулого століття практикувались наступні напрями державної фінансової підтримки: збільшення виробництва, широко практикувались навмисні державні субсидії на будівництво, закупівлю обладнання та дешевші кредити.

Однак насичення ринку та виникнення фактору перевиробництва продукції сільського господарства зумовило зменшення та коригування механізмів та способів підтримки аграрних товаровиробників зі зміщенням її у сферу соціального розвитку, розвитку сільських територій, забезпечення належного рівня доходності аграрних товаровиробників.

За сучасних умов метою державних прямих платежів в аграрному секторі за кордоном є не стільки стимулювання виробництва, скільки вирішення соціальних проблем, таких як збереження доходів фермерів, забезпечення населення доступним харчуванням, розвиток села та сільськогосподарська інфраструктура. захист. При цьому практично всі країни Заходу дотримуються принципу аграрного протекціонізму у відносинах сільського господарства з іншими галузями, в експорті та імпорті сільськогосподарської сировини. Причому успіхи сільського господарства Західної Європи, США, Канади, Японії та Китаю зумовлені не стільки розвитком ринкових відносин у цих країнах, скільки обмеженням ринкових механізмів саморегулювання за допомогою зовнішніх важелів. Це

проявляється у державній допомозі сільському господарству через субсидії, ціни, суми, кредитну та податкову політику тощо.

Доцільно розібратись з особливостями державної фінансової підтримки в окремих економічно розвинутих країнах.

Підтримка сільського господарства є найвищим пріоритетом Європейського Союзу. Сучасна система підтримки сільського господарства в державах-членах ЄС реалізується за допомогою механізмів та інструментів Спільної аграрної політики (САП). За час дії САП (створеної в 1957 р. Римським договором) вона неодноразово реформувалася через високу динаміку цього сектору та численні суперечки між державами-членами. Сучасний Європейський Союз активно впроваджує багатифункціональну модель сільського господарства, про що свідчать виявлені зв'язки між пріоритетами ОСП (зокрема, підтримка доходів фермерів та пом'якшення ринкових коливань цін на продукти харчування, екологізація сільськогосподарського виробництва та розвиток сільських територій) та основні принципи субсидування, використання всіх механізмів підтримки внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію.

Європейський Союз витрачає понад 40 млрд євро на рік на ПДП, або 45% його бюджету, тоді як на сільське господарство припадає близько 2% валового внутрішнього продукту ЄС. Водночас 80% усіх витрат ЄС на Спільну аграрну політику спрямовується на субсидії, що підтримують ціни та доходи фермерів [3; 13].

Державне регулювання цінової політики, тобто забезпечення належного рівня цін на продукти харчування є одним із основних завдань та відповідно механізмів державного втручання у аграрну сферу у економічно розвинутих країнах. Такий спосіб підтримки дозволяє аграрним товаровиробникам отримувати стабільні доходи та прибутково функціонувати, а отже і забезпечувати процес розширеного відтворення.

Комісія ЄС регулює ціни за трьома основними критеріями:

- пропонувані ціни (орієнтовні - на крупи, молоко, цукор, соняшник; орієнтовні - на велику рогату худобу, вино; цільові - на тютюн);

- мінімальні імпорتنі ціни (граничні - на крупи, цукор, молочні продукти; довідкові - на фрукти, овочі, вино, рибні продукти; замок - на свинину, яйця, птицю). Захист імпорту полягає у введенні додаткового мита, рівного різниці між ціною внутрішньої торгівлі та ціною імпорту. Окрім захисту від імпорту, стимулюється експорт за межі ЄС - експортні субсидії;

- мінімальні ціни, мета яких - гарантувати виробнику нормальний рівень доходу та диференціювати ціни закупівлі відповідно до регіонів відповідно до виду товару [3].

Варто також зазначити, що через необхідність адаптації до нових міжнародних економічних реалій, САП ЄС все більше обмежує субсидії сільськогосподарському виробництву та спрямовує ці кошти на розвиток сільських територій та сприяння соціальним та екологічним аспектам. Новітня аграрна політика європейських країн - сприяння еволюції сільського господарства та забезпечення поступового розвитку села на основі розвитку людського капіталу [13].

Сполучені Штати мають найпотужнішу систему агробізнесу. Це пояснюється зацікавленістю уряду країни у формування високоефективної аграрної економіки, її індустріалізації, та посиленні монопольно-державного регулювання аграрної галузі.

Однією з основних програм підтримки сільського господарства в США є програма "Стабілізація доходів фермерів", яка виділяє від 30 до 50% усіх бюджетних коштів на сільське господарство. Ця програма включає: Державну програму підтримки цін, Програму страхування врожаю та Програму кредитування сільського господарства [19].

Слід зазначити, що відповідно до Закону про продовольство, охорону природних ресурсів та енергетики від 18 червня 2008 року державна підтримка спрямована на розвиток комерційного виробництва та збільшення доходів фермерів, а також включає прямі платежі та цільові ціни. Так, зокрема:

- субсидії надаються на виробництво пшениці, кукурудзи, ячменю, вівса, рису, бавовни, гороху, сочевиці, нуту;

- підтримка виробників молочної продукції забезпечується шляхом підтримки цін на сир чеддер (1,13 дол. США за фунт), вершкове масло (1,05 дол. США за фунт) та знежирене молоко (0,8 дол. США за фунт) [11; 15]. Якщо ринкові ціни на цю продукцію нижче цих рівнів, корпорація товарних кредитів купує молочну продукцію за допоміжними цінами;

- на охорону сільськогосподарських угідь виділено 3,4 млрд доларів США. Сполучені Штати щодо програм, спрямованих на поширення екологічно ефективних технологій у сільськогосподарському виробництві; 1,3 млрд. Доларів США - на спеціальну програму захисту водно-болотних угідь;

- державна підтримка розвитку сільськогосподарських ринків була посилена шляхом надання субсидій різним формам реалізації сільськогосподарської продукції виробниками безпосередньо на їх виробничих майданчиках (наприклад, ринки придорожніх фермерів);

- впровадження програми часткової компенсації за сертифікацію органічної продукції;

- передбачає надання державної допомоги фінансово слабшим виробникам або фермерам-початківцям: фермерам, які отримують понад 0,5 мільйона доларів США. Річний дохід США від несільськогосподарської діяльності або 0,75 млн доларів США. США від сільського господарства, без субсидій [38].

Сільське господарство та харчова промисловість Канади настільки різноманітні, що іноді вони, здається, охоплюють усе життя країни, а тому є найбільш динамічними та інноваційними галузями економіки. Тут працює понад 2,1 мільйона канадців - фермерів, які безпосередньо піклуються про землю та ферми, постачальників, посередників, перевізників, продавців та працівників громадського харчування [1].

Агропромисловий комплекс відноситься до п'ятірки найкращих галузей економіки Канади. Перевезення продукції агропромислового комплексу

посідає друге місце у структурі товарних перевезень в країні. В уряді Канади зазначають, що підтримка агропромислового виробництва є одним із основних важелів опосередкованого впливу на розвиток більшості галузей економіки країни. Крім того, запобігаючи коливанням рівня доходів фермерів держава забезпечує соціальну стабільність, стабільність на фінансовому ринку тощо.

Державна підтримка канадських фермерів надається на двох програмних рівнях - федеральному (центральному) та провінційному.

Перелік програм на федеральному рівні включає:

- національна програма стабілізації чистого доходу (NISA) є своєрідним механізмом економії для фермерів, який гарантує, що навіть у несприятливий рік рівень доходу фермера не опускається нижче середнього за останні три роки;

- програма уніфікації цін через Палату Пшени. Механізм роботи програми передбачає, що фермери продають зерно в Пшеничну палату у зручний для них час і отримують фіксовану стартову ціну, однакову для всіх зернових культур, що належать до одного класу;

- програма передоплати. Федеральний уряд Канади надає фермерам готівку за зерно (пшеницю, ячмінь), що зберігається на фермі. Як правило, така передоплата проводиться восени. Така програма регулюється спеціальним актом під назвою АМРА (Закон про програми продажу сільськогосподарської продукції);

- схема підтримки узгодженого рівня передбачає, що спеціальні уповноважені урядом органи продають квоти виробникам на виробництво певних видів сільськогосподарської продукції. В основному це стосується виробництва молока та продуктів з птиці, тобто продуктів, що продаються виключно в межах країни. Виробники, які мають квоти, мають гарантовані продажі своєї продукції за ціною, розрахованою відповідно до внутрішнього попиту. Прикладами програм підтримки уряду провінцій є програми, що реалізуються в Альберті через діяльність Фінансової корпорації сільськогосподарських послуг (AFSC). Через AFSC фермери підтримують такі

програми, як програми стабілізації доходів, позики фермерам, зокрема програма підтримки фермерів -початківців, програми страхування врожаю, програми компенсації шкоди, заподіяної дикими тваринами.

Економічно розвинуті країни використовують значний досвід та відповідну нормативно-правову базу забезпечення заходів з державної фінансової підтримки аграрних товаровиробників. Отже, досвід цих країн вказує на те, що така фінансова підтримка зосереджена в основному на регулюванні цін на продукцію сільського господарства та харчування, здешевлення кредитних ресурсів та відтермінування по лізингових операціях, компенсації аграрним товаровиробникам ризиків роботи у несприятливих умовах тощо. На нашу думку, при розробці ефективних методів стимулювання вітчизняних сільськогосподарських підприємств слід враховувати основні принципи, на яких ґрунтується побудова системи державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників за кордоном.

1.3. Методика дослідження процесу фінансово-кредитного забезпечення

Методика дослідження фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств ґрунтується на об'єктивних вимогах, які ставляться перед науковцем-дослідником щодо вибору об'єкта та предмета дослідження, підбору категоріального апарату та відповідних наукових методів дослідження, що дозволять сформулювати висновки та конкретні пропозиції з вдосконалення досліджуваної проблеми.

С. В. Мочерний вказує, що методологія – це система різноманітних методів, засобів і прийомів наукового пізнання (насамперед принципів, законів та категорій) та наука (або вчення) про цю систему) [27, с. 43].

Досліджуючи те чи інше питання, науковець формуватиме власне бачення його результатів. При цьому, безумовно, існуватимуть опоненти, бачення яких буде відрізнятися від позиції дослідника. Саме правильний

підбір методів дослідження дозволить обґрунтувати достовірність його результатів.

Як стверджує Тринько Р.І. «метод – головний спосіб збору, обробки і аналізу первинної економічної інформації» [35, с.94]. Він характеризується загальнотеоретичними та прикладними способами пізнання.

Ми погоджуємось з Павловим І., який, наголошуючи на важливості правильного підбору методів дослідження, зазначає, що «Метод - найперша, основна річ. Від методу, від способу дії залежить уся серйозність дослідника. Вся справа в гарному методі. При гарному методі і не дуже талановита людина може зробити багато. А при поганому методі й геніальна людина буде працювати марно і не отримає цінних, точних даних» [4, с. 21].

Загальнонаукові методи дослідження поділяють на три великі групи: методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимір, експеримент, моніторинг); методи теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного, ідеалізація, уявний експеримент, формалізація, аксіоматичний метод або дедуктивно-аксіоматичний); загальні методи, використовувані як на емпіричному, так і на теоретичному рівні дослідження (абстрагування й конкретизація, аналіз, синтез, індукція, дедукція, абдукція, моделювання, аналогія, історичний і логічний методи, метод графів) [5, с. 15].

Метод діалектики спирається на певні принципи. По-перше, всі явища та відносини реального життя перебувають у процесі постійного розвитку та змін. По-друге, розвиток будь-якого явища відбувається від простого до складного, від нижчих форм до вищих. По-третє, рушійною силою розвитку, що зумовлює перехід від простого до складного, є єдність та боротьба протилежностей, внутрішні суперечності явища. Застосування діалектичного методу в економіці передбачає, що процеси та явища у сфері економічного життя суспільства перебувають у постійному русі, виникають, розвиваються і зникають, ніколи не знаходяться у стані спокою [41, с. 16]. Саме в такому контексті розглядатиметься тема дослідження.

Діалектичний метод дослідження доповнюється історичним методом. Як справедливо стверджує Крушельницька О.В. «світоглядним має стати принцип руху, зміни, розвитку, який сформувався ще у древній Греції і конкретизувався у так званому принципі історизму. Іншими словами, його використання дістало назву історичного методу. Застосування цього методу вимагає розглядати кожну систему як таку, що у своєму розвитку проходить ряд етапів (стадій): виникнення (зародження), становлення, розвинутого функціонування, перетворення в інший якісний стан. Або констатувати стадію розвитку системи з урахуванням попередніх чи наступних стадій». [18, с. 84] Використання даного методу дозволить відслідкувати етапи зміни державної підтримки кредитного забезпечення, еволюцію методів бюджетної підтримки кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств.

До найпоширеніших методів пізнання, наукового дослідження належить і порівняння. Не випадково існує відома сентенція «усе пізнається в порівнянні». Порівняння дозволяє визначити подібність і відмінність предметів і явищ, теорій, точок зору, виявити те спільне, що властиво двом або декільком об'єктам, а виявлення спільного є шаблоном на шляху до пізнання закономірностей і законів. [5, с. 17]

Найбільш розповсюдженими методами кількісного та якісного економічного дослідження є методи: аналізу і синтезу, індукції та дедукції, графічний та монографічний, наукової абстракції, SWOT-аналізу, статистично-економічний, розрахунково-конструктивний, економіко-математичного моделювання, балансовий тощо. [5, с. 9]

Державна фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників є складним процесом, який, як вже зазначалось, передбачає використання власних, позичених та залучених ресурсів. Специфікою даного процесу є його залежність від особливостей сільськогосподарського виробництва, які обумовлюють тривалий період обороту капіталу, а отже і необхідність залучення для фінансування безперервності процесу виробництва значного обсягу позичених коштів. Використання різноманітних

форм та методів забезпечення для фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств має свої переваги та недоліки. Для з'ясування доцільності застосування кожної окремої форми фінансового забезпечення діяльності та формування ефективного цілісного механізму їх використання доцільно використати такі наукові методи дослідження як аналіз та синтез.

Синтез дозволяє об'єднати виокремлені в процесі аналізу частини в єдине ціле, тобто здійснити рух від абстрактного до конкретного. Таким чином можна сформулювати цілісну концепцію фінансового забезпечення операційної діяльності сільськогосподарських підприємств, структурувати її елементи та передбачити їх спрогнозувати їх оптимальне співвідношення.

Шевченко С.В. наголошує на важливості використання методів індукції та дедукції. Науковець зазначає, що економічна індукція – це рух пізнання від безпосередньо конкретних, одиничних процесів і явищ до того загального (законів, закономірностей, принципів і т. д.), що їх об'єднує у той чи інший клас процесів і явищ. [41]

Автор також вказує, що у методології науки дедукція має два головних визначення. За першим, вона є процесом логічного виводу, переходу від певних посилок (зокрема, причин) до умовиводів (наслідків) на основі використання правил логіки. В економічній науці цей метод отримав назву логічного, а власне дедукцією визнається її друге загальнонаукове визначення: перехід у пізнанні від загальних положень (принципів, закономірностей, законів) до конкретних і одиничних. Завдяки дедукції в економіці будь-яке загальне положення (наприклад, залежність між інфляцією і безробіттям) застосовується до вивчення конкретних випадків (наприклад, співвідношення між інфляцією і безробіттям в Україні в роки економічної кризи), а також при обґрунтуванні гіпотез, що висуваються. Дедукція та індукція діалектично взаємопов'язані. З одного боку, сам процес індуктивних узагальнень є дедуктивно навантаженим, оскільки здійснюється, як правило, не спонтанно, а на основі гіпотез, теорій, парадигм. З іншого боку, одиничні конкретні факти

вважаються такими, що вже пояснені, якщо їх включено у певну теоретичну систему понять, з якої вони можуть бути отримані шляхом дедукції [41].

Для пошуку сильних та слабких сторін, можливостей та загроз вибору форм та джерел фінансово-кредитного забезпечення операційної діяльності доцільно використати SWOT-аналіз.

SWOT-аналіз є одним з найпопулярніших інструментів стратегічного управління, який дозволяє побудувати стратегічний баланс і проаналізувати можливі стратегії поведінки підприємства в ринковому середовищі. Стратегічний баланс, тобто поєднання негативних і позитивних факторів, що впливають на діяльність підприємства як ззовні, так і зсередини, допомагає правильно оцінити можливості, що відкриваються перед підприємством у майбутньому [5].

В процесі дослідження кожен із наведених методичних прийомів може доповнюватися іншими.

РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Стан розвитку агропромислового виробництва Львівської області

Сільське господарство є вагомим сегментом економіки області, яким у 2019 році вироблено валової сільськогосподарської продукції (у постійних цінах 2016 року) в обсязі 23,0 млрд грн, що на 2,8 млрд грн більше в порівнянні з 2015 роком або на 13,9 %. Сільське населення, яке складає 39 % населення області, виробляє 52 % валової сільськогосподарської продукції, сільськогосподарські підприємства – 48 %. Зростає частка товарного виробництва сільськогосподарської продукції. Частка виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами, порівняно з 2015 роком, зросла на 10%.

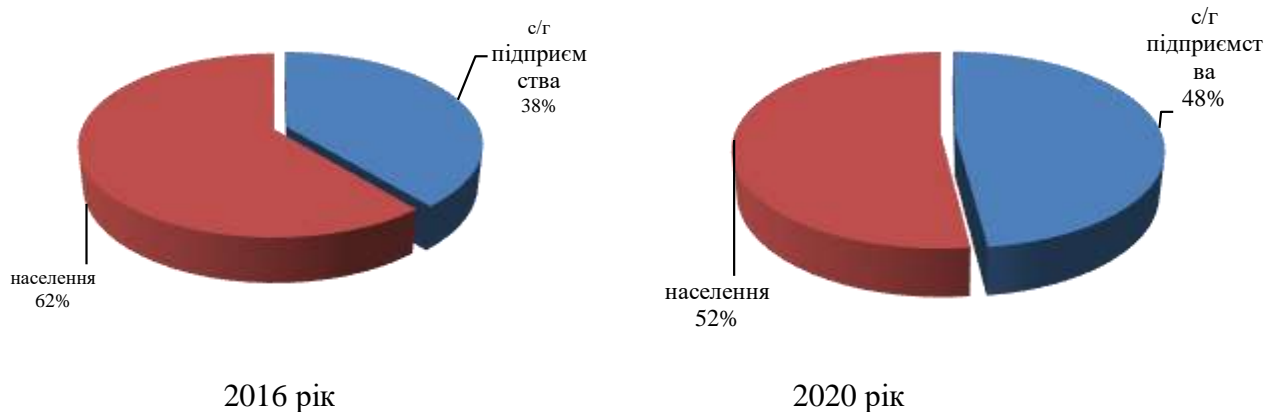

Рис. 2.1 Структура категорій господарств у виробництві продукції сільськогосподарства, % [34]

У структурі валової доданої вартості області сільськогосподарське виробництво становить 9,1% (дані 2018 року) і за останні роки не змінювалося.

У сільському господарстві функціонують 1342 сільськогосподарські підприємства, у тому числі 782 фермерські та близько 280 тис. індивідуальних

селянських господарств. На кінець 2020 року в сільському господарстві області зайнято 9,4 тис. працівників, тобто на 0,8 тис. більше, ніж у 2016 році (8,6 тис. осіб).

Площа сільськогосподарських угідь сільськогосподарських підприємств становить 69,4 тис. кв. м. га, тобто 19,4% сільськогосподарських угідь області. У господарствах розводять 2776,2 тис. птиці, що становить 28% від загального поголів'я худоби станом на 01.01.2020 р., 4,4 тис. голів овець і кіз (14%) і є основними виробниками вовни – 4,5 т (26%), м'яса в живій вазі – 43,7 тис. тонн (24%) на рік.

У сільськогосподарському виробництві для отримання урожаю 2019-2020 років задіяно 709,2 тис. га сільськогосподарських угідь, що становить 89,3% загальної площі сільськогосподарських угідь, додатково у виробництво щорічно вводиться від 1 до 3% сільськогосподарських угідь. За чотири роки було освоєно додатково 60,1 тис. га

У 2020 році в галузі рослинництва вироблено: понад 1,6 млн тонн зернових, цукрових буряків – 0,7 млн тонн, картоплі – 1,6 млн тонн, овочів – 0,7 млн тонн. Середня врожайність зернових зросла з 45,5 т/га у 2016 році до 51,2 т/га у 2020 році (на 5,7 т/га), цукрових буряків – з 470 т/га до 564 т/га (на 94 т/га), овочів – від 192 ц/га до 194 ц/га (на 2 ц/га). [34]

Основну частку у структурі виробництва зернових займають зернобобові культури, а також технічні культури, зокрема, найбільш розповсюджені - пшениця, ячмінь, соя та ріпак. Натомість гречку та жито вирощують у недостатній кількості для забезпечення внутрішнього споживання. Так, у 2020 році виробництво гречки впало до 2,2 тис. тонн, або на 43,9% порівняно з 2016 р. Хоча виробництво зерна жита у 2020 р. становило 6,6 тис. тонн і зросла на 74% порівняно з 2016 роком, однак цих обсягів недостатньо для забезпечення потреб області.

Значну частку в структурі сільськогосподарського виробництва займають картопля (13,2%) та овочі (9,8%). Понад 90% виробництва цих

культур зосереджено в господарствах населення, що не дозволяє випускати конкурентоспроможну продукцію та створювати товарні партії.

Активно розвивається садівництво, щороку висаджуються нові плодово-ягідні насадження. Загальна площа плодово-ягідних насаджень становить 15,1 тис. га, у тому числі 2,6 тис. га в сільськогосподарських підприємствах. Порівняно з 2016 роком площа таких насаджень зросла на 0,7 тис. га. Переробна промисловість характеризується динамічним розвитком. Площа виноградників 96 га, в тому числі 2,6 га в сільськогосподарських підприємствах.

Почало розвиватися екологічне виробництво. Площа органічного землеробства зросла до 2,3 тис. га. В області 32 сертифіковані органічні виробники. [34]

Птахівництво забезпечує позитивну динаміку у тваринництві. Поголів'я птиці всіх видів за останні 4 роки зросло на 5,0% (з 8682,8 тис. голів у 2016 році до 9114,4 тис. голів у 2020 році), а виробництво птиці на 29,1% (з 55,7 тис. тонн до 71,9 тис. тонн).

Проблемною залишається м'ясо-молочна промисловість. У 2016-2020 рр. виробництво молока скоротилося на 15,8% (з 571,2 тис. т у 2016 р. до 480,9 тис. т у 2020 р.), яловичини на 10,8 % (з 46,3 тис. т у 2016 р. до 41,3 тис. т у 2020 р.).

Об'єктивними причинами спаду виробництва є втрата генетичного потенціалу галузі, її низька рентабельність та збитковість через високу ресурсо- та енергоємність виробництва. Потенціал м'ясної та молочної худоби становить 157,3 тис. одиниць великої рогатої худоби (далі – ВРХ), у тому числі 94,3 тис. шт. корів (станом на 01.01.2020). Більше 90% корів вирощують великі виробники молока. [34]

У сфері рибництва для аквакультури використовується 5,3 тис. га акваторії, з них 2,2 тис. га заповнено. Річний вилов риби в 2019 році становив 987 тонн і знизився на 38% за останні десять років (1590 тонн у 2009 році). У

розрахунку на 1 жителя області вилов риби у 2019 році становить 0,4 кг, а фактичне споживання – 8,9 кг (раціональна норма – 20,6 кг на рік).

Сільськогосподарське виробництво неможливе без галузі бджільництва. У 2020 році в усіх категоріях господарств області вироблено 1015 тонн меду (+46,2% до 2016 року), у тому числі 8 тонн меду вироблено сільськогосподарськими підприємствами (-38,5% до 2016 року). З 1 січня 2020 року зареєстровано та видано паспорти на 1600 пасік.

Аналіз забезпеченості регіону сільськогосподарською продукцією вітчизняного виробництва показав, що виробництво картоплі, деяких видів овочів, м'яса птиці повністю забезпечує потреби споживачів. Крім того, виробництво яловичини, свинини, молока забезпечує орієнтовне споживання 37-63%. Виробництво плодово-ягідної продукції забезпечує споживчі потреби області на 42%, а риби – лише на 1,5%. [34]

Найбільшим у західному регіоні є оптовий ринок сільськогосподарської продукції «Шувар». Є 35 овочевих складів загальною місткістю 24,2 тис. тонн, 16 фруктосховищ місткістю 14,4 тис. тонн, 30 елеваторів загальною потужністю 776,6 тис. тон. Проте існуюча мережа овочевих, фруктів та елеваторних сховищ є недостатньою для забезпечення зберігання сільськогосподарської продукції, виробленої в області.

Згідно з дослідженнями Національної служби охорони ґрунтів, майже 25 тис. га в області непридатні та непридатні для вирощування сільськогосподарських культур, але можуть бути придатними для вирощування енергетичних культур або деяких сортів ягід. З обстежених 610 тис. га 210 тис. га (35,2%) є кислими і потребують розкислення. Через підвищену мінералізацію органічної речовини ґрунту та недостатнє використання органічних добрив ґрунти щороку втрачають вміст гумусу (середньозважене по області 2,67%). Для того, щоб гумус залишався на колишньому рівні (баланс без дефіциту) необхідно використовувати не менше 10 т/га органічних добрив. Проте вже багато років використовується в середньому 0,5 т/га, що в 20 разів менше визначеної потреби.

Існуючі технології в основному використовують хімікати (99,2% пестицидів) для захисту посівів. При цьому щороку спостерігається тенденція до скорочення використання біологічних засобів. Такий розвиток загрожує як навколишньому середовищу, так і якості та безпеки сільськогосподарської продукції.

У 2020 р. завершено виконання Комплексної програми підтримки та розвитку агропромислового виробництва у Львівській області на 2016-2020 роки, затвердженої рішенням Львівської обласної ради. Реалізація заходів цієї програми та програм державної підтримки позитивно вплинула на стан розвитку сільського господарства області. Індекс валової продукції сільського господарства за 2020 рік склав 100,2% до 2019 року. Запланований рівень споживання молока 252 кг на одну особу не досягнуто через щорічне зниження поголів'я корів у господарствах населення.

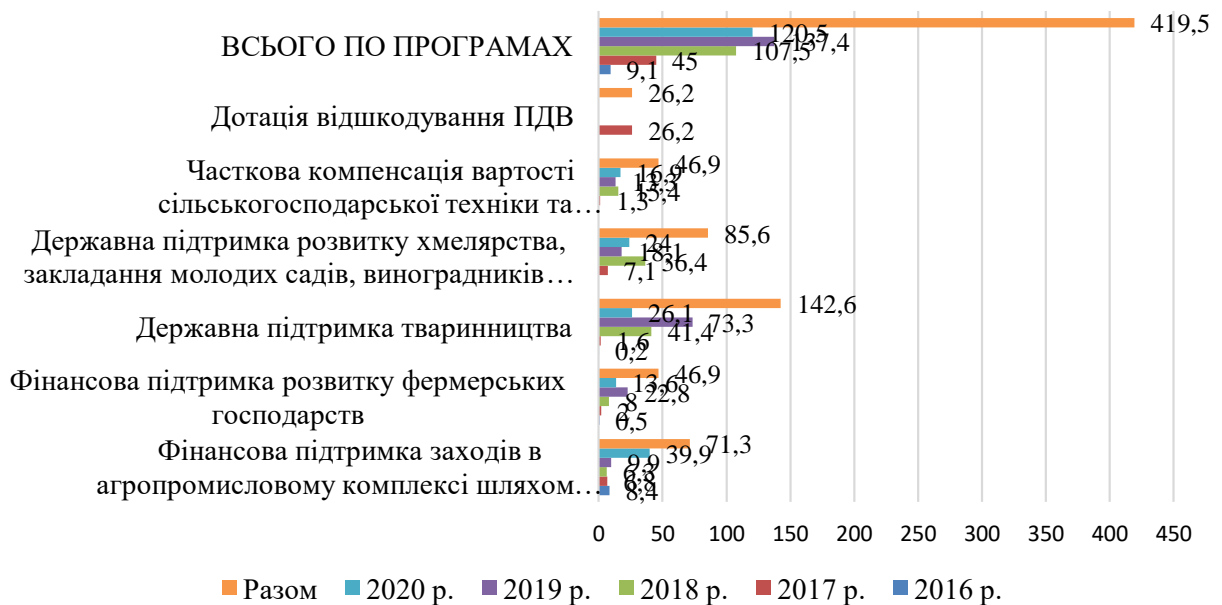
У 2016-2020 рр. з державного бюджету на програми підтримки сільськогосподарських товаровиробників отримано 419,3 млн грн, з обласного бюджету використано 68,5 млн грн, а до бюджету розвитку області повернуто 16,1 млн грн за рахунок погашення кредитів, наданих за п. програма.

2.2 Фінансування програм державної фінансової підтримки з державного бюджету

Фінансування заходів з розвитку агропромислового виробництва Львівської області відбувається в контексті реалізації Комплексної програми підтримки та розвитку агропромислового виробництва Львівської області. Програма розрахована на п'ятирічні цикли її виконання. У 2021 р. розпочато новий п'ятирічний етап, який передбачає комплексне фінансування заходів з розвитку агропромислового виробництва за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Оцінку даної програми доцільно буде проводити після завершення її виконання, а в даній кваліфікаційній роботі ми охарактеризуємо порядок та особливості реалізації Комплексної програми за 2016-2020 рр.

Протягом 2016-2020 рр. з державного бюджету для розвитку агропромислового виробництва Львівської області було асигновано понад 400 млн.грн. (рис. 2.2) приріс фінансування відбувався щороку і у 2020 р. для потреб розвитку агропромислового виробництва Львівської області було виділено у понад 13,5 рази більше коштів, а ніж у 2016 р. – 120,5 млн. грн. у 2020 р. проти 8,9 млн.грн. у 2016 р.

Рис. 2.2 Програми фінансової підтримки розвитку АПК Львівської області*

*Розраховано за даними Департаменту АПР Львівської ОДА

Протягом реалізації комплексної програми 2016-2020 рр. відбувся процес зміни пріоритетів у фінансуванні програм підтримки та методика фінансової підтримки як така. На даний час, за вимогами та зобов'язаннями нашої країни перед СОТ, державна фінансова підтримка здійснюється за рахунок прямого фінансування відповідних програм тоді як до 2017 р. фінансова підтримка здійснювалась з використанням зазвичай непрямих методів, основою яких було використання податку на додану вартість, як компенсаційного механізму.

В частині оцінки найбільш ефективних програм фінансової підтримки доцільно виділити програму часткової компенсації вартості відсоткової ставки по залученим аграрними товаровиробниками кредитам. Дана програма

забезпечує реалізацію одного з найважливіших завдань – формування дешевих фінансових ресурсів для фінансування поточних потреб аграрних товаровиробників.

Відомим фактом є залежність сільськогосподарських товаровиробників від ряду факторів, зокрема, сезонності виробництва. Залучення дешевих кредитних ресурсів є надзвичайно важливим для сільськогосподарських товаровиробників, оскільки це створює передумови для забезпечення безперервного процесу виробництва та дотримання технологій.

Таблиця 2.1 Обсяг фінансування та результати реалізації програми компенсація відсотків за залученими кредитами та відсотків за комісією супроводження договорів фінансового лізингу з державного бюджету*

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Разом
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів (1.5 облікової ставки НБУ за мінусом 5%)	8,4	6,8	6,3	9,9	39,9	71,3
Кількість підприємств, одн.	13	20	23	41	110	207
Сума залучених кредитів, млн. грн	334,1	241,5	98,7	173,8	765,5	1613,6
в т.ч. на капітальні видатки	-	-	14,3	29,9	317,5	361,7

*Розраховано за даними Департаменту АПР Львівської ОДА

Для здешевлення вартості кредитних ресурсів з державного бюджету протягом 2016-2020 рр. було виділено в цілому 71,3 млн.грн. (табл 2.1). Понад 55 відсотків цієї суми було виділено у 2020 р.. безумовно, що така програма позитивно відобразилась на динаміці залучення кредитних ресурсів в АПК області. Даною програмою підтримки скористались за останні п'ять років 207 аграрні товаровиробники та залучили для фінансування власної діяльності 1613,6 млн.грн., в тому числі на капітальні видатки – 361,7 млн.грн.

Найбільш позитивна динаміка при оцінці ефективності даної програми фінансової підтримки спостерігається щодо кількості підприємств, які

скористались правом на часткову компенсацію вартості кредитних ресурсів. У 2016 р. таких підприємств налічувалось 13, а у 2020 – 110, тобто майже в 8,5 разів більше.

Протягом 2016-2020 рр. за комплексом програм фінансової підтримки фермерських господарств аграрні товаровиробники Львівської області отримали 46,9 млн.грн. У 2020 році вперше профінансовано бюджетну дотацію на утримання 5 і більше дійних корів. Субсидію отримали 50 фермерських господарств, які утримують 1296 корів.

Рис. 2.3 Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств*

*Розраховано за даними Департаменту АПР Львівської ОДА

Програму надання пільгових кредитів на поворотній основі було профінансовано на 12,1 млн.грн. Пільгові кредити на реалізацію бізнес-планів отримали 40 товаровиробників, зокрема, у 2016 році - 3 господарства, у 2017 році - 5 господарств, у 2018 році також 5 господарств, у 2019 році - 19 господарств та 8 господарств у 2020 році.

Програму часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання було профінансовано у 2018-2020 рр. на загальну суму 8 млн.грн.

Це дозволило у 2018 році 40 фермерським господарствам, а у 2019 році - 93 фермерським господарствам здешевити вартість 208 одиниць

сільськогосподарської техніки. У 2020 році виплачено кредиторську заборгованість для 9 фермерських господарств, які придбали 56 одиниць сільськогосподарської техніки у 2019 році.

Одним з найбільш фінансованих напрямів є державна підтримка розвитку тваринництва. Протягом 2016-2020 рр. за даним напрямом аграрні товаровиробники отримали в цілому 142,6 млн.грн.

У 2020 р. започатковано бюджетна дотація за наявні від 10 до 300 бджолосімей в розмірі 200 грн за бджолосімя. За даним напрямом було виділено у 2020 р. 8,9 млн.грн і таким чином дану дотацію було нараховано 1047 власникам пасік, у яких налічується 44,6 тис. бджолосімей.

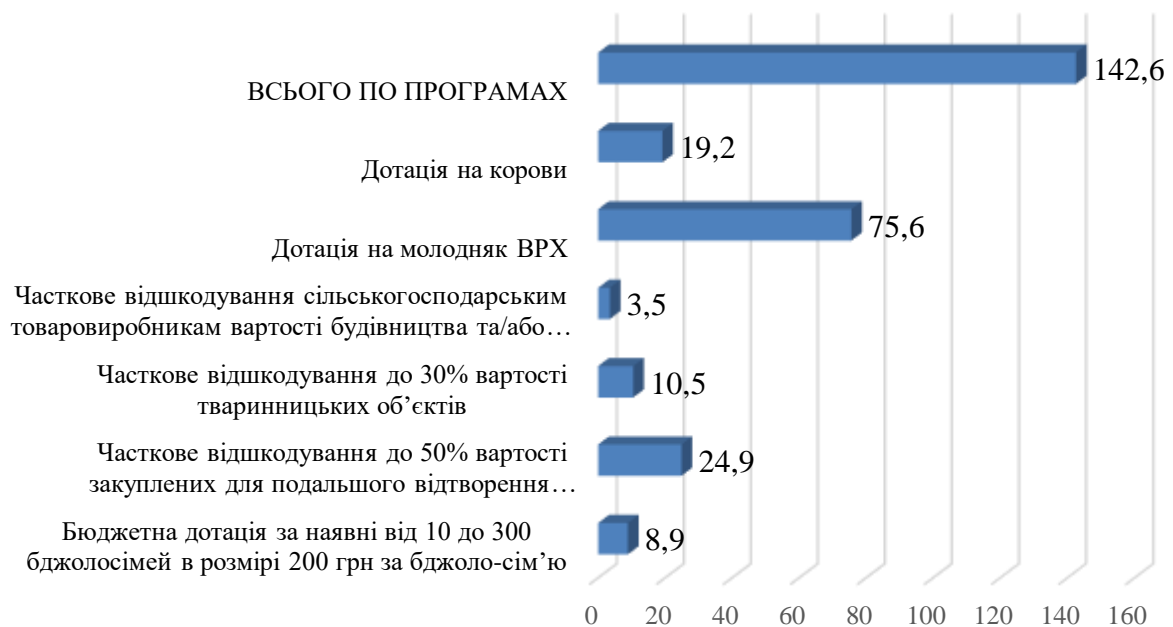

Рис. 2.4 Державна підтримка тваринництва, 2016-2020 рр., млн.грн*

*Розраховано за даними Департаменту АПР Львівської ОДА

За програмою часткового відшкодування до 50% вартості закуплених для подальшого відтворення племінних тварин аграрні товаровиробники отримали 24,9 млн.грн, зокрема, у 2016 р. – 0,2 млн.грн., у 2017 р. – 1,6 млн.грн., у 2018 р. – 6,3 млн.грн., у 2019 р. – 5,6 млн.грн. та 11,2 млн.грн. у 2020 р.

Ефективність реалізації даної програми характеризується наступними показниками. У 2017 році 2 господарства придбали 45 нетелів та 5 телиць, у

2018 році - закуплено 1269 голів племінних тварин, у 2019 році - закуплено 1113 голів племінних тварин та 1267 спермодоз бугаїв молочної породи ВРХ, а у 2020 році - закуплено 1967 голів племінних тварин та 1846 спермодоз бугаїв-плідників молочних порід.

Дотація на молодняк ВРХ виплачувалась аграрним товаровиробникам у 2018 та 2019 рр. Загальна сума фінансування даної програми становить 75,6 млн.грн. Таким чином, у 2018 році 15,2 тис. осіб отримали субсидію на утримання 21,7 тис. молодняку великої рогатої худоби, а в 2019 році 23,5 тис. осіб отримали субсидію на утримання 32,9 тис. молодняк великої рогатої худоби.

За державною програмою підтримки розвитку хмелярства, закладання молодих садів, виноградників та ягідників аграрні товаровиробники Львівської області отримали протягом 2016-2020 рр. 85,6 млн.грн, в тому за програмою компенсації 30 % вартості за будівництво холодильників та об'єктів із заморожування плодово-ягідної продукції, ліній товарної обробки – 38,7 млн.грн та 46,9 млн грн. – за програмою компенсації до 80 відсотків витрат на придбання садивного матеріалу. (рис. 2.5)

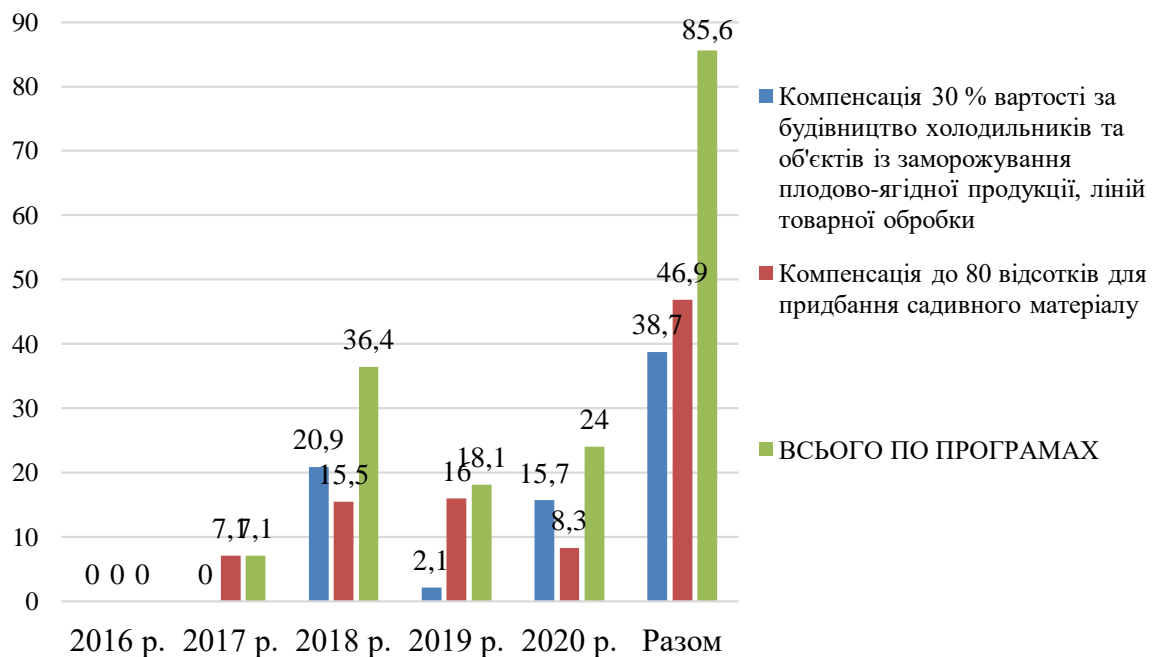

Рис. 2.5 Державна підтримка розвитку хмелярства, закладання молодих садів, виноградників та ягідників*

*Розраховано за даними Департаменту АПР Львівської ОДА

Це дозволило у 2018 році компенсувати частину вартості сховища потужністю 2,2 тис. тонн, у 2019 році компенсацію вартості монтажу лінії товарної обробки плодів отримало ТзОВ "Львівський сад", у 2020 році 4 суб'єкти господарювання: ТзОВ "Сади Галичини", ТзОВ "Екогаличпродукт", ФГ "Королівський горіх" та ФГ "Ролів Агро" отримали компенсацію за будівництво 4 фруктосховищ для зберігання плодово-ягідної продукції загальною потужністю 4,3 тис. тонн.

Реалізація даної програми дозволила забезпечити закладку нових садів та ягідників: у 2017 році - 445,6 га, у 2018 році - 173,7 га, у 2019 році - 260,0 га та у 2020 році 168,2 га нових садів і ягідників.

За програмою часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання для сільськогосподарських підприємств суб'єкти господарювання отримали протягом 2016-2020 рр. 46,9 млн.грн.

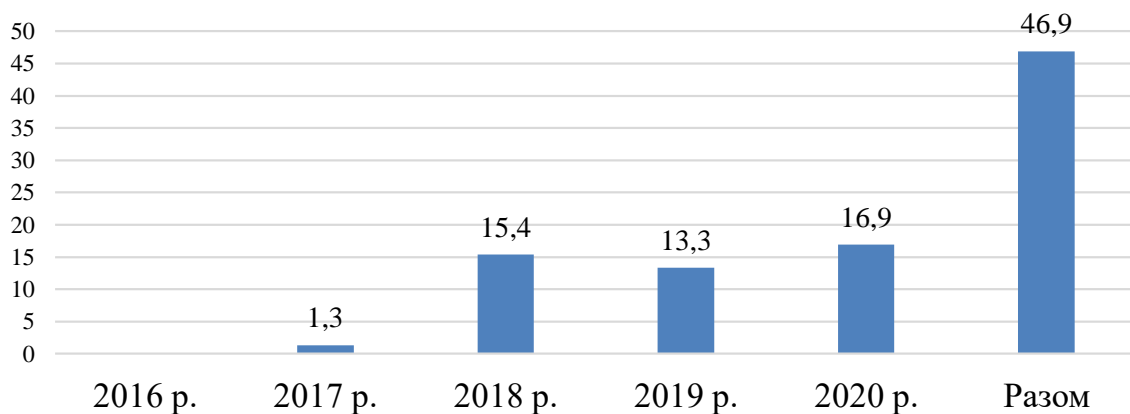

Рис. 2.6 Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання для сільськогосподарських підприємств*

*Розраховано за даними Департаменту АПР Львівської ОДА

Реалізація цієї програми дозволила 26 підприємствам у 2017 році знизити витрати на придбання 37 одиниць сільськогосподарської техніки, у 2018 році 115 підприємств знизили вартість 192 сільськогосподарських машин, у 2019 році 113 підприємств знизили вартість 267

сільськогосподарських машин, а у 2020 році – 148 підприємств повернули вартість 457 одиниць сільгосптехніки.

2.3 Фінансування програм державної фінансової підтримки з обласного бюджету

Основні видатки на фінансову підтримку агропромислового виробництва Львівської області здійснюються за рахунок коштів державного бюджету. Поряд з цим, програми, які мають регіональне значення фінансуються з обласного бюджету.

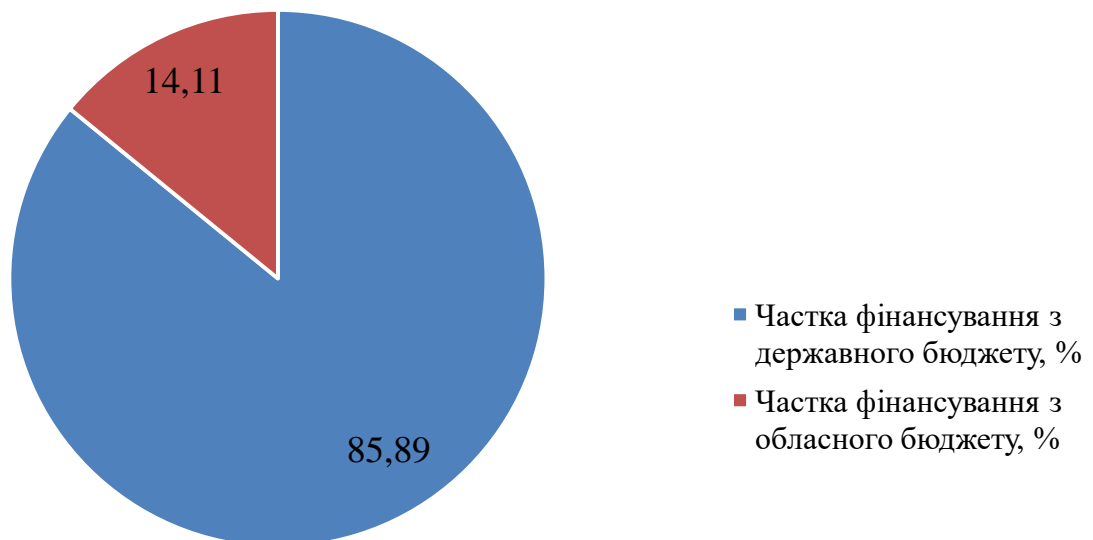

Рис. 2.7 Частка фінансування програм фінансової підтримки, 2016-2020 рр., %*

**Розраховано за даними Департаменту АПР Львівської ОДА*

Протягом реалізації комплексної програми фінансування у 2016-2020 рр. загальна сума фінансової підтримки становила 488,2 млн.грн. з державного бюджету на ці потреби надійшло 85,89 % коштів, а з обласного – 14,11 %. Зрозуміло, що за рахунок фінансової підтримки з обласного бюджету фінансуються менш значимі для держави, але важливі для розвитку регіону напрями.

Таблиця 2.2 – Фінансування комплексної програми розвитку агропромислового виробництва з обласного бюджету Львівської області, 2016-2020 рр., млн.грн*

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Разом
Сума дотацій	11,3	11,2	19,5	16,5	10,4	68,9
Частка, %	16,4	16,3	28,3	23,9	15,1	100

*Розраховано за даними Департаменту АПР Львівської ОДА

В розрізі років реалізації комплексної програми необхідно зазначити, що у 2018-2019 рр. було профінансовано понад 50 % суми, яка була передбачена на п'ять років.

Поряд з цим, необхідно зазначити, що з обласного бюджету фінансується така програма підтримки, як часткова компенсація вартості кредитних ресурсів. За даною програмою підтримки аграрні товаровиробники отримали близько 16 млн.грн. (табл 2.3).

Таблиця 2.3 Обсяг фінансування та результати реалізації програми компенсація відсотків за залученими кредитами та відсотків за комісією супроводження договорів фінансового лізингу з обласного бюджету*

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Разом
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів (1.5 облікової ставки НБУ за мінусом 5%)	1,9	1,8	5,4	3,5	3,3	15,9
Кількість підприємств, одн.	21	28	55	52	26	182
Сума залучених кредитів, млн. грн	22	31,2	78,6	68,4	34	234,2
в т.ч. на капітальні видатки	4,1	12,7	31,5	18,5	7	73,8

*Розраховано за даними Департаменту АПР Львівської ОДА

Результативність реалізації даної програми є беззаперечною. Протягом 2016-2020 рр. даним напрямом фінансової підтримки скористалось 182 аграрні товаровиробники. Зокрема, у 2020 р. надано фінансову підтримку 26 суб'єктам

господарювання. Погашено дебіторську заборгованість на користь 24 господарств на суму 1562,0 тис. грн. зменшено вартість 34,0 млн грн кредитних ресурсів. Кредитні кошти вкладено у закупівлю засобів захисту рослин, кормів, мінеральних добрив, 6 тракторів та 1 зернозбирального комбайна.

Аграрні товаровиробники, формуючи джерела фінансування господарської діяльності, використовують кредитні ресурси. Надання пільгових кредитів таким товаровиробникам є ефективним джерелом формування фінансових ресурсів, а надання пільгових фінансових ресурсів на поворотній основі є додатковим стимулом для ефективного використання аграрними товаровиробниками залучених коштів.

Протягом 2016-2020 рр. аграрні товаровиробники залучили таким чином понад 46 млн.грн., що дозволило 134 суб'єктам господарювання реалізувати власні бізнес проекти.

Таблиця 2.4 – Фінансова підтримка шляхом надання пільгових кредитів на реалізацію бізнес-планів на поворотній основі з обласного бюджету, 2016-2020 рр. *

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Разом
Сума фінансування	8,4	8,2	12,9	11,5	5,3	46,3
Кількість суб'єктів господарювання	24	22	35	34	19	134
Придбано с/г техніку, од.	22	21	36	14	14	107
Посаджено садів та ягідників, га	19	8	103,1	18,7	12	160,8
Інвестовано в модернізацію технологічних процесів, од.	20	14	18	21	7	80
Створено нові робочі місця	20	27	50	30	20	147

*Розраховано за даними Департаменту АПР Львівської ОДА

У 2020 р. 19 позичальників скористались правом взяти кредити на суму 5,3 млн грн для реалізації бізнес-планів. За кредитні коштами придбано 14 одиниць сільськогосподарської техніки (трактори, комбайни, зерновоз),

закладено 12 га ягідників, модернізовано виробництво 7 підприємств, створено 20 робочих місць. У 2020 році до бюджету повернуто 6,7 млн грн.

Виробництво органічної продукції набуває щораз більшої популярності. Вітчизняні товаровиробники не залишились в стороні від сучасного тренду, а держава взяла на себе частині витрат на розвиток органічного товарного виробництва.

З обласного бюджету Львівської області передбачено компенсаційні виплати спрямовані на часткове відшкодування вартості сертифікації органічного виробництва. Дана програма фінансувалась у 2019-2020 рр., що дозволило аграрним товаровиробникам набути певних переваг.

Пер за все необхідно відмітити, що протягом 2018-2020 рр. зростає кількість операторів органічного виробництва. У 2018 р. органічним товарним виробництвом займались 25 товаровиробників, у 2019 р. – 31 такий товаровиробник, а у 2020 р. – 39.

Таблиця 2.5 – Фінансування програми часткової компенсації вартості сертифікації органічного виробництва з обласного бюджету, 2019-2020 рр. *

Показники	2019 р.	2020 р.	Разом
Сума фінансування, тис. грн	111,5	194,5	306,0
Кількість суб'єктів господарювання, од.	8	11	19
Додатково залучено площ органічних посівів, га	140	660	800
Площа під органічним виробництвом, тис.га	2,1	2,8	4,9

**Розраховано за даними Департаменту АПР Львівської ОДА*

У 2020 р. даним напрямом фінансової підтримки скористались 11 суб'єктів господарювання (на суму 194,5 тис. грн.) щодо відшкодування витрат на сертифікацію органічного виробництва. У 2020 році площа органічного землеробства була збільшена на 660 га.

У рамках реалізації програми фінансової підтримки сімейних фермерських господарств у вигляді безповоротної фінансової допомоги на реалізацію інвестиційних проектів реалізовано 11 інвестиційних проектів шляхом співфінансування придбання основних засобів для сімейних фермерських господарств на суму 504,9 тис.грн., що дозволило розпочати

процес перетворення ОСГ у сімейні фермерські господарства з подальшою їх реєстрацією. У 2020 році офіційно зареєстровано 32 сімейні ферми, у тому числі 23 - у галузі молочного скотарства.

Певну підтримку з обласного бюджету отримують і обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи. За даним напрямом фінансова підтримка спрямовувався СОТ «Фермерська родина» з метою зниження витрат на обладнання для передпродажної підготовки крафтової продукції, СОТ «Карпатський мед» з метою зниження витрат на обладнання для пакування меду, СОТ «Молокодар» з метою скоротити витрати на обладнання для визначення якості молока та його транспортування. В області налічується загалом близько 40 сільськогосподарських кооперативів.

Враховуючи туристичну спрямованість Львівської області з обласного бюджету здійснюється також підтримка і даного напрямку діяльності. Департамент агропромислового розвитку Львівської ОДА, як розпорядник бюджетних коштів здійснює співфінансування проекту з розвитку агротуристичного кластера «Горбогори».

У 2020 р. кошти обласного бюджету у сумі 817,9 тис. грн. були спрямовані на складання господарської, проектної та кошторисної документації, оплату праці проектної групи за відсутності фінансування з державного бюджету.

У рамках проекту розпочато будівництво 2 нових інфраструктурних об'єктів (туристично-інформаційний центр у с.Липники Пустомицького району та кемпінгу в с.Раковець). Завершено розробку проектно-кошторисної документації для туристичного кемпінгу «Місто майстрів» у с.Віняви.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

3.1 Пріоритетні напрями удосконалення механізму державної фінансової підтримки аграрного сектору

В складних економічних умовах, які склались внаслідок пандемії аграрний сектор залишається локомотивом аграрної економіки та проходить процес адаптації до зміни сучасних світових трендів у аграрному товаро виробництві, вбудовується у видозмінений аграрний світовий та європейський ринки. На даний час на державу покладено не тільки стабілізаційні функції, а і функції системного удосконалення механізмів, які забезпечують антикризове регулювання, формують баланс між потребами аграрних товаровиробників та сучасними можливостями держави щодо реалізації ефективного процесу фінансової підтримки галузі.

Інтеграційні процеси в напрямку Європейського союзу зумовлюють необхідність формування ефективної політики державного регулювання аграрного сектору Україна, який базується на досвіді Європейських країн та врахувати особливості реалізації спільної європейської аграрної політики, що дозволить забезпечити ефективну адаптацію вітчизняного аграрного ринку до вимог ЄС.

Існує певна залежність між кількісними та якісними показниками економічних систем та масою цільових інвестицій у інфраструктуру, зокрема забезпеченням функціонування продовольчого ринку у ланцюжку "виробник - логістика - ринок - споживач". Поряд з цим необхідно приділяти увагу питанням вдосконалення механізму та інструментів розвитку інфраструктурних галузей, зокрема: фінансування проектів, державно-приватне партнерство, державна підтримка (допомога) та корпоративні стимули тощо.

На сучасному етапі розвитку соціально-економічних систем у світі сільськогосподарське виробництво не можна розглядати лише як одну із сфер реального сектора національної економіки. Це очевидно як для урядів багатьох країн, так і для керівництва нашої країни, що є особливо гострим у поточній фінансово-економічній рецесії. Зокрема, це реалізується внутрішніми та зовнішніми викликами для України, несприятливими цінами на експортно-орієнтовану продукцію тощо. У період реформ та переходу до ринку сільське господарство розглядалось однією з галузей промисловості, яка повинна відігравати лише роль забезпечення продовольчої безпеки населення. І оскільки конкурентоспроможність нашого сільського господарства порівняно з розвиненими країнами була і залишається в деяких аспектах нижчою, на певному етапі у політиків та економістів виникали питання щодо перспектив розвитку цієї галузі національної економіки, оскільки на той час загострилась проблема продовольчої безпеки, оскільки купувати дешеві продукти харчування, вироблені в інших країнах є неприпустимим.

Це означає, що сільське господарство було визнано непродуктивним, а потім не дуже перспективною галуззю національної економіки, навіть з огляду на те, що відповідна площа для сільськогосподарської діяльності становить приблизно 41,5 млн га (70% земельних ресурсів України) [44]. Таким чином, вузьке уявлення про аграрний сектор економіки країни не відображало її реальний потенціал і не враховувало специфіки його управління. У постіндустріальному економічному розвитку значення сільського господарства постійно зростає завдяки його багатофункціональності як постачальника не тільки продуктів харчування, а й ряду важливих суспільних благ та послуг (рис. 3.1).

Сьогодні сільське господарство в українській економіці не слід трактувати лише як джерело продовольства, хоча можливості збільшення виробництва продуктів харчування досить великі. Таким чином, Україні належить близько 9% поверхні чорнозему у світі, що на тлі сприятливих

природних та кліматичних факторів дозволило у 2017 році зібрати рекордний за 20 років урожай зернових, посісти перше місце на світовому продовольчому ринку за валовим збором соняшнику, виробництвом та експортом соняшникової олії, а друге - за експортом зерна та горіхів.

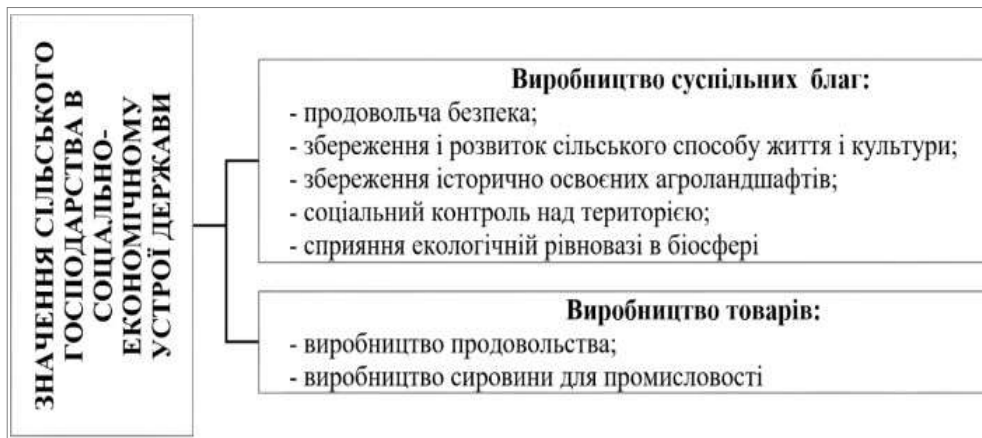

Рис. 3.1 – Роль сільського господарства в постіндустріальному суспільстві

Тож з таким потенціалом Україна може прогодувати не лише себе, а й інші країни, і це пов'язано з тим, що, за даними ООН, близько 925 мільйонів людей страждають від хронічного голоду - у таких країнах, як Бангладеш, Китай, Демократична Республіка Конго, Ефіопія, Індія, Індонезія та Пакистан. Таким чином, значення сільського господарства в національній економіці природно зростає, що, у свою чергу, вимагає застосування нових підходів у аграрній політиці та її управлінні, зокрема щодо модернізації системи фінансової підтримки.

Розвиток сільського господарства сприяє досягненню кількох цілей сталого розвитку (2016-2030 рр.), затверджених 25 вересня 2015 р. на -й сесії Генеральної Асамблеї ООН - припинення голоду, продовольчої безпеки, поліпшення харчування та сприяння сталому розвитку сільського господарства; забезпечення здорового способу життя та сприяння добробуту для всіх віків; забезпечення доступності та раціонального використання водних ресурсів та санітарії для всіх; забезпечення раціональних моделей споживання та виробництва. Відповідні пріоритети також передбачені в Угоді

про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з іншого боку (Розділ 17 "Сільське господарство та розвиток сільських територій"). Тому аграрний сектор був піднесений до пріоритетних галузей національної економіки, відповідно до Стратегії сталого розвитку "Україна - 2020" та Програми Кабміну міністрів України. [31]

Типологія стратегічних напрямків розвитку аграрного сектору національної економіки, насамперед, допоможе подолати традиційні кризові прояви поточного етапу галузі, визначити кількісні та якісні параметри сценарійних траєкторій її посткризового розвитку до 2030 року; по-друге, це сприятиме поступовому переходу від фіксованої до динамічної моделі сільськогосподарського виробництва, яка ґрунтується на чітко визначених у часі та просторі антикризових діях, що активізують фактори зростання з метою отримання максимального економічного ефекту на одиницю витрат; по-третє, це спростить подолання інформаційної асиметрії у міжпрофільному стратегічному плануванні (зокрема шляхом застосування на практиці державних регуляторних установ адаптивного моделювання національних аграрних реформ відповідно до критеріїв та показників Світового банку) з урахуванням впливу глобальних тенденції сільськогосподарського виробництва та споживання у контексті структурованих напрямків розвитку, які враховують трансформаційні зрушення багатofакторного селекційно-генетичного, техніко-технологічного, агробіологічного, організаційно-економічного, соціально-демографічного та екологічного середовищ, специфічні механізми та інструменти досягнення ЖКС у середньостроковій та довгостроковій перспективі.

В умовах інтенсифікації європейської інтеграції відбуваються зміни в розвитку української економіки та її аграрного сектору, зокрема гармонізація системи технічного регулювання її продукції, включаючи дотримання нормативних вимог та часові горизонти впровадження деякими агропромисловими установами - інституційні підрозділи глобальної системи

аналізу ризиків (аналіз небезпеки та критичний контрольний пункт), на порядку денному стоїть питання реформування сектора в цілому та окремих його елементів, спрямованих на "подовження" агропродовольчих ланцюжків створення вартості.

Розвиток інфраструктури є частиною національної стратегії продовольчої безпеки в більшості країн, що розвиваються. Особливо це стосується країн, де сільське господарство продовжує відігравати важливу роль у розвитку національної економіки.

Необхідно враховувати обмеження таких важливих сільськогосподарських ресурсів, як родючість ґрунту та наявність прісноводних ресурсів. Значне збільшення сільськогосподарського виробництва, ймовірно, не буде можливим без належного розвитку інфраструктури. Через важливість прямих інвестицій для сільськогосподарських інфраструктурних проектів останнім часом багато країн активізували розвиток та застосування механізмів державно-приватного партнерства у цій сфері.

Девальвація гривні та галопуюча інфляція, конфлік на сході України, «торгові війни» з Російською Федерацією збільшили витрати сільгоспвиробників більш ніж удвічі. Перш за все, зросли витрати на товари, що залежать від імпорту (паливо, насіння, машини, мінеральні добрива). Однак, на відміну від значного зростання собівартості сільськогосподарського виробництва, галузь демонструє зростання прибутковості. Цьому сприяла значна девальвація гривні, оскільки, незважаючи на падіння експортних цін, фермери отримали доходи у 2-3 рази вище у гривні, ніж у попередньому році. У будь-якому випадку, не можна забувати, що вітчизняні виробники фактично поставляють сировину, а не продукцію з доданою вартістю, що викликає тісну залежність цін на сировину в нашій країні від світових ринків.

Враховуючи цей факт, для того, щоб повною мірою використати потенціал аграрного сектору для повноцінного розвитку українського агропромислового сектору, необхідно його «рекапіталізувати», залучити

іноземні інвестиції, що може бути ефективно здійснено за допомогою дуже поширеного механізму про державно-приватне партнерство.

Державно-приватне партнерство - це довгостроковий контракт, заснований на співпраці організації державного сектору з приватною компанією чи підприємцем для надання державних послуг та покращення інфраструктури. Акцент робиться на наданні високоякісних послуг, а майно, створене за договором державно-приватного партнерства, з моменту його розірвання стає власністю державного або муніципального партнера.

Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України до 2020 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 № 806-р, зазначає, що напрямок регуляторної політики в аграрному секторі визначає створення ефективної системи регулювання, заснованої на державно-приватному партнерстві, запровадження підходу, орієнтованого на ризик у здійсненні державного контролю та пріоритетного фінансування інноваційних та інвестиційних проектів на основі державно-приватного партнерства. На жаль, незважаючи на прийняття закону та низки нормативно-правових актів у цій сфері, Україна майже не перейшла до практичних аспектів впровадження встановлених стандартів. На кінець 2018 року не існує комплексних проектів, які б залучали іноземні інвестиції, в тому числі в сільське господарство. [31]

Сьогодні ми знаємо багато визначень ДПП, запропонованих як українськими, так і зарубіжними дослідниками, а також міжнародними економічними організаціями та установами. ДПП у сфері сільського господарства є формалізованим партнерством між державними установами та приватними компаніями, створеним для сталого розвитку сільського господарства за таких умов: [17]

- держава отримує очевидні вигоди від реалізації проекту;
- інвестиції та ризики розподіляються між сторонами;
- учасники проекту активно залучаються до його реалізації на всіх етапах.

У міжнародній практиці реалізація державою проектів ДПП у сфері сільського господарства може залучати центральні чи регіональні уряди, державні банки та фінансові установи сільського господарства, державні компанії, державні науково-освітні центри та інститути. З боку приватного сектору учасниками ДПП можуть бути, відповідно, компанії різного профілю, залучені до виробництва та переробки сільськогосподарських продуктів харчування, а також фінансові установи, малі та середні підприємства-МСП, фермери, виробники асоціації, сільське господарство, кооперативи та інші. В даний час ДПП для розвитку сільського господарства відіграють значну роль в економічному розвитку деяких країн.

При складанні подальших планів розвитку сільського господарства та продовольчої безпеки в Україні вивчення міжнародного досвіду реалізації проектів ДПП може мати особливе значення. В останні роки країни активно розвивають співробітництво ДПП у сільському господарстві на форумах Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) та АСЕАН. У різних країнах застосування ДПП охоплює різні сфери розвитку аграрного сектору, включаючи виробничу інфраструктуру, транспорт та логістику, НДДКР та подолання втрат після збору врожаю. В рамках ARES у 2019 році було продовжено реалізацію багаторічного проекту «Розвиток державно-приватного партнерства для зменшення втрат продовольства в ланцюгах поставок». Проект спрямований на розвиток взаємної співпраці між державним та приватним бізнесом. [17]

Наслідком використання державної фінансової підтримки для суб'єктів сільськогосподарського виробництва має стати: 1) забезпечення рентабельності діяльності сільськогосподарського виробництва; 2) стимулювання виробництва рослинницької та тваринницької продукції; 3) покращення фінансової стійкості та фінансового стану сільськогосподарських підприємств; 4) покращення еквівалентності торгівлі між аграрним сектором та промисловістю; 5) розвиток аграрного ринку; 6) забезпечення продовольчої безпеки країни; 7) збереження природних ресурсів та мінімізація шкідливого

на них впливу в результаті сільськогосподарської діяльності; 8) розвиток сільської інфраструктури; 9) підвищення рівня життя сільського населення тощо.

3.2. Вдосконалення фінансової підтримки створення та розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів

Об'єднуючись в сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи (СОК), суб'єкти аграрного підприємництва мають можливість ефективніше працювати та забезпечувати взаємопідтримку та взаємодопомогу. Водночас державна підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів набуває все більшого значення, оскільки це збільшує їх фінансові можливості для діяльності. У процесі надання державної фінансової допомоги розвитку обслуговуючих кооперативів частково відшкодовується вартість обладнання, що призводить до зниження витрат і збільшення доходів членів СОК. Це має велике значення для формування та створення таких об'єднань.

Одним із напрямів політики держави щодо розвитку агропромислового комплексу є фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, основним завданням якої є створення сприятливих умов для їх створення, формування та розвитку шляхом формування вигідних податкових умов, інвестиційного клімату, фінансової політики щодо сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та їх членів, а також розробка механізму підтримки для них. Центральні та місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування сприяють зміцненню та розвитку економічної самостійності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та їх членів, підвищенню ефективності їх роботи. Державна фінансова підтримка розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів здійснюється відповідно до державних та регіональних програм за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів [30].

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи отримують бюджетну підтримку на відповідних конкурсних засадах. На підтримку можуть розраховувати СОК, які об'єднують малих та середніх товаровиробників, зокрема, особисті селянські господарства, фермерські господарства, а також фізичних осіб – сільськогосподарських товаровиробників. Основним напрямом фінансової підтримки таких СОК є часткова компенсація вартості машин та обладнання вітчизняного виробництва.

Така підтримка передбачає часткову, до 90 % вартості без податку на додану вартість, машин та обладнання вітчизняного виробництва таким кооперативам за умови часткової передоплати в розмірі 10 % за умови укладання договору з постачальником.

Разом з тим, чинним законодавством передбачено, що за умови передачі обладнання для використання третім особам до завершення п'ятирічного терміну експлуатації, в тому числі внаслідок ліквідації СОК, як юридичної особи то сума виплаченої СОК компенсації повинна бути повернута до бюджету відаповідного рівня.

Для стимулювання належної фінансової дисципліни фінансова підтримка не надається тим сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам, які мають заборгованість по виплатам, в тому числі на оплату праці, а також перед державним та місцевими бюджетами, ПФУ, ФССУ. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, які збанкрутували або знаходяться на стадії ліквідації також не можуть отримати від держави часткову компенсацію витрат на техніку та обладнання.

Для розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів створено програму державної підтримки «Рідне село», реалізація якої мала здійснюватись у два етапи. Реалізація першого етапу була запланована на період 2013-2016 рр., який передбачав формування нормативно-правової бази; створення сільськогосподарських кооперативів не менше 4 тисяч одиниць; створення 1 млн. робочих місць у сільській місцевості; реалізація сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами молочної продукції

не менше 10%, картоплі та овочів - 25%, фруктів - 20%. Другий етап програми «Рідне село» охоплює період з 2017 по 2020 роки, що передбачає створення 1000 додаткових обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів та розвиток існуючих; розширення сфери діяльності на 60% сільських територій; створення 1,6 млн. робочих місць [40, с. 9].

На реалізацію державної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів «Рідне село», джерелом фінансування якої мали стати державний бюджет, місцеві бюджети, кредити та інвестиції передбачено було виділити фінансові ресурси у сумі 21 млрд. грн. На фінансову підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, членами яких є лише індивідуальні селянські та фермерські господарства, а також фізичні особи - сільськогосподарські товаровиробники, передбачалося спрямувати відповідні бюджетні кошти на фінансову підтримку сільськогосподарської техніки чи обладнання.

У виробничій частині програми «Рідне село» акцент робиться на державну підтримку малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників, тобто розвиток кооперації в Україні. Ініціатива спрямована у двох напрямках: підвищення економічності домогосподарств та підтримка сільськогосподарського кооперативного руху як ефективного інструменту підвищення конкурентоспроможності малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції.

Реалізація цієї програми була не дуже ефективною. Станом на 01.01.2017 р. діяло 1017 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, а на початок 2018 р. – 1073. При цьому за програмою «Рідне село» до 2016 р. було заплановано створити 4 тис. сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [6]. Крім того, у держбюджетах у 2013-2018 роках не передбачено фінансових ресурсів на підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за програмою «Рідне село». Це свідчить про брак державних коштів на реалізацію цієї програми підтримки.

Оподаткування операцій з продажу продукції сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відбувається таким чином, що особи, які є членами цих кооперативів, після сплати всіх податків отримують значно меншу суму, ніж юридичні особи, які також є членами відповідних кооперативів. Як наслідок, дрібним сільгоспвиробникам не вигідно створювати обслуговуючі кооперативи. Кооперативні виплати СОК своїм членам не включаються до складу валових витрат цих кооперативів, а справляння податкових платежів із самих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відбувається, як з прибуткових суб'єкти господарювання, за винятком оподаткування податком на прибуток [39, с. 264].

Поліпшити державну фінансову підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів можна шляхом фінансування інформаційно-тренінгових програм для сільськогосподарських підприємців щодо переваг вступу в кооперативи, що визначатиме розвиток кооперативного сегменту аграрного ринку. Необхідно також удосконалити положення, що регулюють функціонування та створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, а також порядку використання коштів за бюджетними програмами, конкретизувати заходи, що фінансуються за державними цільовими програмами [42].

Розвиткові вітчизняної практики державно фінансової підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів може сприяти використання світового досвіду, оцінка якого свідчить про відсутність єдиного підходу до справляння з них відповідних податкових платежів. Однак у більшості розвинених країн існує фінансова підтримка кооперативів шляхом використання пільгового оподаткування та пільгових позик за певними програмами. Податкові пільги для сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у різних країнах можна розділити на три групи. Перша група передбачає спеціальні режими справляння податкових платежів з СОК. До другої групи належать традиційні умови оподаткування кооперативних

об'єднань сільськогосподарських виробників із незначними податковими пільгами. Третя група характеризується спеціальними податковими режимами оподаткування та сплати кооперативних податків [9, с. 100].

Пріоритетним в даному випадку має бути пошук додаткових джерел коштів для вирішення проблем бюджетного фінансування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Такими джерелами можуть бути кошти, які не були витрачені на інші види діяльності в агропромисловому комплексі. Ефективному розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів сприятиме державна підтримка, яка враховуватиме їх фінансові результати при визначенні змінної ставки компенсації за обладнання. Наприклад, якщо сільськогосподарський обслуговуючий кооператив отримав від своєї діяльності чистий дохід, компенсація за техніку збільшується на 0,1 % за кожний 1 % приросту чистого доходу, але не більше ніж 95% вартості техніки. У разі збитку від його діяльності відшкодування з боку держави зменшується на 0,6 % за 1 % зростання збитку.

Базою для розрахунку зростання збитку чи чистого доходу в такому випадку може виступати відповідний фінансовий результат діяльності СОК за попередній звітній. Часткова компенсація за техніку виплачується у розмірі 90% її вартості, якщо сільськогосподарський обслуговуючий кооператив не отримав чистого доходу або збитку від своєї діяльності, тобто перебуває в точці беззбитковості, що є основою для розрахунку державної допомоги. Наприклад, якщо кооператив отримав приріст чистого прибутку на 1%, він отримує відшкодування 90,1% ($90\% + 0,1\%$) вартості обладнання, а коли кооператив отримав приріст збитку на 1%, він отримує компенсацію 89,4% ($90\% - 0,6\%$) від вартості обладнання. Така модель бюджетного фінансування дозволить заощадити бюджетні кошти на підтримку збиткових сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та додатково стимулювати їх до прибуткової діяльності, прибуток від якої буде

розподілятися у вигляді кооперативних платежів та нарахувань на паї його членів та у вигляді виплат своїм членам на внесені кошти.

Державна фінансова підтримка розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів надається шляхом часткової компенсації витрат на обладнання. В рамках державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів реалізується програма «Рідне село», метою якої є формування законодавчої бази для ефективного функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, збільшення їх кількості та реалізація сільськогосподарської продукції.

Реалізація вищезазначеної державної підтримки стикається з певними проблемами: неефективне виконання програми «Рідне село», брак бюджетних коштів, недосконале оподаткування членів сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Для вирішення цих проблем пропонуємо наступні напрями їх вирішення, зокрема: пошук додаткових бюджетних коштів, у тому числі використаних не за цільовим призначенням; використання світового досвіду державної підтримки та оподаткування учасників сфери обслуговуючого кооперативу аграрного ринку; фінансування інформаційно-навчальних програм для сільськогосподарських підприємств щодо переваг приєднання до сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу; удосконалення законодавства про створення та діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; уточнення порядку використання коштів на їх підтримку цілей, що фінансуються за державними цільовими програмами; удосконалення державної фінансової підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з урахуванням їх фінансових результатів. Відповідні напрями вдосконалення дозволять ефективніше функціонувати обслуговуючим кооперативам аграрного сектору.

РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

4.1 Організація охорони праці

На будь-якому підприємстві створення здорових і безпечних умов праці є основним завданням організації охорони праці. Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці.

У своїй діяльності підприємства, установи та організації незалежно від форми власності керуються положеннями Закону України «Про охорону праці» [36], Кодексом законів про працю України, Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» та іншими нормативно-правовими актами.

Закон України «Про охорону праці» [9] визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян на охорону їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності, регулює за участю відповідних державних органів відносини між власником підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та видів їх діяльності і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

Відповідно до ст.18 Закону України «Про охорону праці» на підприємствах діє система навчання з охорони праці, відповідно до якої працівники під час прийняття на роботу і в процесі роботи проходять інструктаж, навчання з питань охорони праці, з надання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків і правил поведінки при виникненні аварії.

Працівники досліджуваних підприємств щорічно проходять медичний огляд. При проведенні робіт, пов'язаних з шкідливими умовами праці, працівникам підприємств видається спецодяг, засоби індивідуального захисту і засоби особистої гігієни.

Аналіз виробничої санітарії на підприємствах проводився по таких параметрах, як рівень шуму, вібрації, освітлення, стан вентиляції, опалення та санітарно-побутового обслуговування. Внаслідок використання застарілої техніки та обладнання, на багатьох підприємствах рівні шуму та вібрації перевищують гранично допустимі рівні в декілька разів.

Аналіз стану протипожежних заходів на підприємствах показав, що у виробничих приміщеннях багатьох підприємств немає достатньої кількості протипожежних щитів та вогнегасників.

На досліджуваних підприємствах планування заходів з охорони праці здійснюється в такому порядку: спочатку розробляється комплексний план з охорони праці, який є складовою частиною планів економічного розвитку підприємства. Його складають на 5 років і тісно поєднують з планом розвитку господарства та капітальними затратами на розвиток галузі.

У розробці плану беруть участь керівники, спеціалісти, інженерна служба охорони праці, профспілкові органи.

Комплексним планом слід передбачати приведення у відповідність до вимог нормативних документів і стандартів машин, обладнання, зменшення чисельності працівників на роботах із механізацією праці, пропаганда охорони праці.

Наступним розробляють річний план заходів з охорони праці, який є частиною комплексного плану і охоплює заходи, які треба виконати протягом фінансового року.

Оперативне планування заходів з охорони праці передбачає розробку головними спеціалістами і керівниками виробничих підрозділів перспективних і першочергових планів, які передбачають основні напрямки покращення стану умов праці.

Річний план покращення умов праці включається в колективний договір.

Проект розділу колективного договору і угоди розробляється і затверджується в наступній послідовності: аналізуються умови праці на ділянках, підрозділах, галузі, господарствах; проводиться паспортизація робочих місць; аналізуються дані паспортизації; розробляються найважливіші напрямки покращення умов і охорони праці; визначаються джерела фінансування, матеріально-технічного постачання; розробляється проект документів по охороні праці до колективного договору; підготовлені проекти документів розглядаються на спільному засіданні адміністрації і профспілки; проводиться корегування підготовлених проектів документів, обговорення і затвердження колективного договору на загальних зборах (правлінні); організується доведення переліку заходів з покращення умов праці до виконавців; встановлюється контроль за виконанням заходів з покращення умов і охорони праці.

Грошові засоби і матеріальні ресурси, передбачені на виконання номенклатурних заходів з охорони праці, використовувати на інші цілі заборонено. Джерелами фінансування заходів щодо поліпшення умов праці на підприємстві можуть бути: власні кошти підприємства, фінансові ресурси від продажу акцій, кредити, бюджетні кошти держави, благодійні внески тощо. Розрахунок витрат коштів для впровадження рекомендованих заходів з охорони праці у господарстві (підприємстві) потрібно виконувати залежно від характеру пропонованих заходів.

Недоліками в плануванні заходів з охорони праці є те, що їм приділяється часто другорядне значення, що призводить до формального планування.

Шляхами усунення недоліків на підприємстві можуть стати централізований контроль і фінансування, економічні методи впливу і стимулювання (пільгове оподаткування, пільгові безпроцентні кредити, інвестиції тощо).

В результаті реалізації комплексу заходів з охорони праці на підприємстві створюється певний соціальний і економічний ефект: з одного боку

збільшується обсяг випуску продукції за рахунок повного використання номінального фонду робочого часу і основних виробничих фондів, а з іншого - знижуються матеріальні затрати внаслідок травматизму і захворювань за рахунок зниження оплати листків непрацездатності.

4.2 Організація захисту населення в надзвичайних ситуаціях

Актуальність проблеми забезпечення природно-техногенної безпеки населення і території зумовлена тенденціями зростання втрат людей внаслідок дії небезпечних природних явищ, промислових аварій і катастроф. Ризик надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру невпинно зростає.

Система захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій в Україні здійснюються відповідно до Кодексу цивільного захисту України [19], який прийнято у 2012 р., концепцій про захист населення та територій від надзвичайних ситуацій, постанов Кабінету Міністрів тощо.

До ймовірних природних надзвичайних ситуацій на території держави Україна слід віднести урагани, грози, затоплення, снігові заметілі тощо, до техногенних – аварії у виробничих приміщеннях підприємств, електричному господарстві, аварії пов'язані із витіканням хімічних речовин, паливно-мастильних матеріалів тощо.

Організація життєзабезпечення населення в разі виникнення надзвичайної ситуації є одним з основних завдань цивільної оборони України. Заходи життєзабезпечення здійснюються центральними та місцевими органами державної виконавчої влади, структурними підрозділами у їх складі, що безпосередньо відповідають за захист населення, а також адміністрацією підприємства з метою задоволення життєвих потреб громадян, які потерпіли від наслідків надзвичайної ситуації.

Організація життєзабезпечення населення в надзвичайних ситуаціях є комплексом заходів, спрямованих на створення і підтримання нормальних умов, життя, здоров'я і працездатності людей. Він включає:

- управління діяльністю робітників та службовців, всього населення при загрозі та виникненні надзвичайних ситуацій;

- захист населення та територій від наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха;
- забезпечення населення питною водою, продовольчими товарами і предметами першої необхідності;
- захист продовольства, харчової сировини, фуражу, вододжерел від радіаційного, хімічного та біологічного зараження (забруднення);
- житлове забезпечення і працевлаштування;
- комунально-побутове обслуговування;
- медичне обслуговування;
- навчання населення способам захисту і діям в умовах надзвичайних ситуацій;
- розробка і своєчасне введення режимів діяльності в умовах радіаційного, хімічного та біологічного зараження;
- санітарна обробка;
- знезараження (обеззараження) території, споруд, транспортних засобів, обладнання, сировини, матеріалів і готової продукції;
- забезпечення населення інформацією про характер і рівень небезпеки, порядок поведінки; морально-психологічну підготовку і міри, щодо підтримування високої психологічної стійкості людей в екстремальних умовах;
- заходи, спрямовані на попередження, запобігання або ослаблення несприятливих для людей екологічних наслідків НС і інші заходи.

Такі заходи на підприємствах повинні розроблятися завчасно, відображатися в планах цивільної оборони і виконуватися як в період загрози, так і після виникнення надзвичайних ситуацій.

Провівши аналіз стану функціонування системи цивільного захисту в підприємствах, можна зробити висновок, що робота з навчання і планування заходів запобігання надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру потребує покращення.

РОЗДІЛ 5. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

Внаслідок реформування економічних відносин в аграрному секторі та впровадження в практику інтенсивних методів сільськогосподарського виробництва відбулося порушення екологічної рівноваги між господарською діяльністю й агроєкосистемами. Наслідком цього є прояв деградаційних процесів у агроєкосистемах, що спричиняють низку екологічних проблем та загроз.

Оскільки в аграрному секторі економіки сільськогосподарський товаровиробник є джерелом антропогенного впливу на довкілля, а точніше його сільськогосподарська діяльність, то саме він розглядається в даному аспекті як суб'єкт та об'єкт локальної агроєкосистеми. Вище зазначене характеризує складність досліджуваного поняття, оскільки з одного боку вона характеризує певний стан, що забезпечує захист інтересів суб'єктів екологічної безпеки в аграрному секторі, з іншого - це здатність протистояти загрозам та ризикам, мінімізувати їх вплив на рівень екологічної безпеки, а також адекватно реагувати на зміни екологічної політики держави під впливом групи чинників.

Найбільш важливими категоріями, які характеризують вплив екодеструктивних факторів та вимагають постійного застосування інститутів і механізмів забезпечення екологічної безпеки, є загрози, ризики і небезпеки. Саме ці поняття є, на нашу думку, основними для ідентифікації стану екологічної безпеки в аграрному секторі, проте сьогодні не існує одностайної думки щодо даних понять, а також відсутні чіткі відмінності між ними.

Для досягнення головних завдань забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі необхідний аналіз зв'язків таких характеристик безпеки, як загрози, що в екологічній сфері завжди носять конкретний характер, мають чітко визначене джерело, вимагають негайного реагування шляхом застосування відповідних заходів. Загроза завжди конкретна і передбачає

обов'язковий прояв у майбутньому ситуації небезпечного характеру. Оскільки ймовірність настання загроз екологічній безпеці постійно змінюється, відбувається збільшення або зменшення їх впливу, одні загрози повністю зникають, а на їх місце приходять абсолютно нові, створення сталої системи реальних та потенційних загроз практично неможливе.

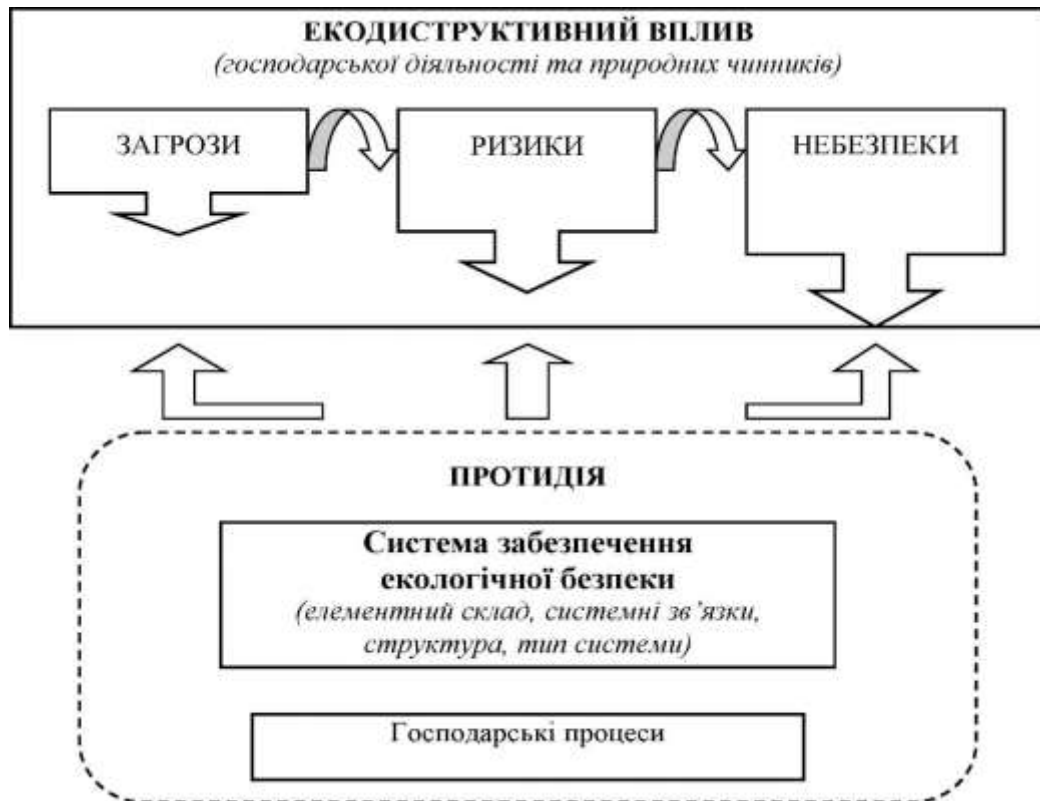

Рис. 5.1 Вплив загроз, ризиків і небезпек на формування системи забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі

В даний час в Україні відсутній єдиний нормативно-правовий акт, що закріплює стратегічну основу державної аграрної політики. Існуюча система вимог, що пред'являються до раціонального природокористування і охорони навколишнього середовища, не відображає комплексний соціально-економічний і екологічний підхід. Сучасна аграрна політика держави повинна враховувати принцип сталого розвитку і в процесі реалізації ґрунтуватися на єдиному підході до забезпечення раціонального природокористування і охорони навколишнього середовища в сільському господарстві.

Європейський досвід свідчить, що основні напрямки діяльності в сфері охорони навколишнього природного середовища в сільському господарстві

закріплюються в документах у вигляді програм, тобто регулювання аграрної економіки заснований на програмно-цільовому методі. До основоположних документів ЄС в цій сфері відносяться програми, що є складовими Єдиної аграрної політики ЄС та Загальної програми дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре в рамках обмеженості ресурсів нашої планети».

В контексті застосування програмно-цільового методу основним документом виступає доктрина, яка містить основні імперативи розвитку тієї чи іншої сфери. Цей документ має являти собою основний методологічний документ, на базі якого проводиться стратегічне планування та практичне здійснення цілей розвитку аграрного сектора загалом. Екологічна безпека аграрного сектора може бути досягнута, якщо будуть визначені найважливіші стратегічні напрямки її забезпечення в рамках цієї доктрини, побудована чітка логічна схема своєчасного виявлення та ліквідації можливих небезпек і загроз, зменшення наслідків. Для цього необхідно, щоб найважливішою частиною системи управління екологічною безпекою стали прогнозно-аналітичні документи, а саме стратегія та програма екологічної безпеки в аграрному секторі, які повинні стати інструментом реалізації екологічної політики в Україні та регіонах.

Таким чином, аналіз забезпечення стратегічного розвитку аграрного сектора на національному та міжнародному рівні засвідчив необхідність принципово нової системи нормативно-правових актів, що регулюють екологічну безпеку в аграрній сфері.

Пропонований підхід дозволяє також конкретизувати юридичну відповідальність за порушення вимог екологічного законодавства при здійсненні сільськогосподарської діяльності на основі виявлення специфіки діянь, які порушують екологічні вимоги при здійсненні сільськогосподарської діяльності (наприклад, внесення в ґрунт мінеральних добрив, використання засобів захисту рослин, дефоліантів та ін. З перевищенням встановлених нормативів), встановлення заходів адміністративної та кримінальної

відповідальності у відповідних актах законодавства (Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України), а також особливостей відшкодування та механізмів стягнення екологічних збитків. Доцільно саме у цьому правовому акті передбачити економічну і адміністративну відповідальність за дії, внаслідок яких відбулося погіршення стану агроєкосистем, або бездіяльність, що зумовила їх погіршення чи забруднення.

Враховуючи основні вимоги Закону України «Про сталий розвиток аграрного сектора України» має бути розроблена стратегія екологічної безпеки в аграрному секторі. За існуючими поглядами, під стратегією безпеки розуміється сукупність найбільш значущих рішень, спрямованих на забезпечення програмного рівня безпеки. Ця стратегія являє собою довгостроковий прогноз комплексного вирішення проблеми екологічно-збалансованого розвитку аграрної сфери і поліпшення стану агроєкосистем. В рамках цього документа відпрацьовуються основні напрямки структурної перебудови аграрної економіки та розміщення продуктивних сил з урахуванням дотримання вимог сталого розвитку та екологічної безпеки.

Відповідно до вимог програмно-цільового підходу спочатку необхідно визначити основні принципи переходу до нової моделі, що включають в себе передумови, умови і чинники формування стійкої моделі розвитку аграрного сектора. Також необхідно дати якісну і кількісну характеристики стану природного, ресурсного, демографічного, економічного та соціального потенціалів [3]. Тому стратегія екологічної безпеки в аграрному секторі має базуватися на таких основоположних принципах:

- забезпечення динамічної рівноваги в межах агроєкосистеми та між компонентами природи, що здійснюється за рахунок саморегуляції та відтворення основних характеристик чи структур, речовинно-енергетичного стану чи складу;
- інтеграція економічного й екологічного підходів до розвитку та розміщення сільськогосподарського виробництва;

- забезпечення відповідальності, який означає, що суб'єкти господарювання беруть на себе повну відповідальність за раціональне та ефективне використання природних ресурсів, її збереження і захист від деградації;
- стратегічні напрями в системі забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі має проводитися на основі взаємозалежності заходів, з одного боку, спрямованих на зміцнення стійкості агроecosystem, з іншого, на підвищення ефективності протидії екологічним ризикам та загрозам;
- реалізація стратегічних напрямів має здійснюватися з урахуванням розмежування повноважень елементів між рівнями системи забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі при координації їх діяльності;
- своєчасність і адекватність застосовуваних заходів;
- своєчасне коректуванню з урахуванням мінливих стратегічних пріоритетів в інтересах підвищення рівня і якості життя населення;
- прийняття рішення в сфері стратегічного планування повинні мати системний характер і узгоджуватися із заходами щодо забезпечення екологічної безпеки.

Сталий розвиток аграрної сектора економіки можуть бути забезпечені тільки при наявності агроecosystem, здатних підтримувати свою стабільність при існуючих рівнях антропогенного навантаження, реалізувати внутрішній потенціал розвитку при зниженні рівнів цього навантаження і підтримувати сприятливий стан навколишнього природного середовища. Наявність і стабільність функціонування агроecosystem є інтегральним показником стану екологічної безпеки, у зв'язку з чим пріоритетами забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі повинні бути:

- збереження і відновлення природних складових екосистем, необхідних для підтримки сприятливого середовища

проживання людини і ведення сільськогосподарської господарської;

- виявлення і попередження загроз та ризиків екологічної безпеки, пов'язаних з природними процесами та господарською діяльністю людини;
- збереження ландшафтного та біорізноманіття в умовах наростаючої антропогенного навантаження, а також при впливі небезпечних природних явищ;
- еколого-збалансоване використання, відновлення та охорона природних ресурсів агросфери.

Загалом, здійснення комплексу організаційних, правових, еколого-економічних та інших заходів, передбачених стратегічними імперативами, дасть змогу припинити процеси деградації природних ресурсів та підвищити еколого-економічну ефективність використання земель та аграрного виробництва загалом. У такий спосіб передбачається забезпечити:

- в економічній сфері - підвищення ефективності суспільного виробництва шляхом збалансованого використання природно-ресурсного потенціалу агросфери, зокрема підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва;

- в екологічній сфері - зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище внаслідок ведення сільськогосподарської діяльності; ресурсозбереження та зменшення енергоємності сільськогосподарського виробництва; збалансоване використання та охорону земель, збереження природних ландшафтів; забезпечення техногенно-екологічної безпеки життєдіяльності людини шляхом дотримання екологічно допустимих рівнів та режимів використання природних ресурсів агросфери;

- у соціальній сфері - створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, покращення здоров'я працівників сільського господарства та всього населення; збереження та створення нових робочих

місць; усунення регіональних відмінностей в умовах життєдіяльності; покращення умов праці і життя населення.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Кваліфікаційна робота присвячена питанням державної фінансової підтримки розвитку аграрного виробництва. Дослідження проведено на прикладі Львівської області.

1. Ефективний розвиток агропромислового комплексу держави в сучасних умовах практично не можливий без належного державного регулювання, визначальним елементом якого, безперечно є процес державної фінансової підтримки. Джерелами такої підтримки зазвичай виступають кошти державного та місцевого бюджетів, але до фінансування окремих напрямів, в першу чергу спрямованих на реалізацію інфраструктурних проектів, розвиток територіальних громад, формування їх фінансової незалежності та платоспроможності долучаються і міжнародні донори.

2. Протягом 2016-2020 рр. з державного бюджету для розвитку агропромислового виробництва Львівської області було асигновано понад 400 млн.грн. (рис. 2.2) приріс фінансування відбувався щороку і у 2020 р. для потреб розвитку агропромислового виробництва Львівської області було виділено у понад 13,5 рази більше коштів, а ніж у 2016 р. – 120,5 млн. грн. у 2020 р. проти 8,9 млн.грн. у 2016 р.

3. Для здешевлення вартості кредитних ресурсів з державного бюджету протягом 2016-2020 рр. було виділено в цілому 71,3 млн.грн. Понад 55 відсотків цієї суми було виділено у 2020 р. Даною програмою підтримки скористались за останні п'ять років 207 аграрні товаровиробники та залучили для фінансування власної діяльності 1613,6 млн.грн. кредитних ресурсів, в

тому числі на капітальні видатки – 361,7 млн.грн. Найбільш позитивна динаміка при оцінці ефективності даної програми фінансової підтримки спостерігається щодо кількості підприємств, які скористались правом на часткову компенсацію вартості кредитних ресурсів. У 2016 р. таких підприємств налічувалось 13, а у 2020 – 110, тобто майже в 8,5 разів більше.

4. Протягом 2016-2020 рр. за комплексом програм фінансової підтримки фермерських господарств аграрні товаровиробники Львівської області отримали 46,9 млн.грн.

5. Державна фінансова підтримка тваринництва займає найбільшу частку у структурі витрат на розвиток агропромислового виробництва за останні п'ять років. Загалом за період дослідження за даним напрямом державної фінансової підтримки з державного бюджету було спрямовано 142,6 млн.грн. Найбільша сума фінансування надійшла у 2019 та 2018 рр. В сукупності за ці два роки на державну фінансову підтримку розвитку тваринництва було витрачено 114,7 млн.грн, тобто понад 80 % обсягу фінансування у 2016-2020 рр.

6. Останнім часом все більше уваги приділяється розвитку садівництва, виноградарства та ягідників. Протягом періоду дослідження за даним напрямом з державного бюджету було профінансовано 85,6 млн.грн понад 30 % від цієї суми було виділено у 2018 р. це позитивно вплинуло на розвиток даної галузі сільського господарства, оскільки дозволило суттєво збільшити площу нових закладень садів та ягідників, а також забезпечити будівництво та введення в експлуатацію нових фруктовосховищ та ліній з товарної обробки плодів.

7. Протягом 2016-2020 рр. з обласного бюджету Львівської області на розвиток агропромислового комплексу було спрямовано 68,9 млн.грн., з яких у 2018 р. – 19,5 млн.грн, у 2019 р. – 16,5 млн.грн. та у 2016-2017 рр. та у 2020 р. – близько 11 млн.грн.

8. Достатньо ефективною виявилась програма фінансової підтримки з обласного бюджету, яка передбачає надання пільгових кредитів на зворотній

основі на реалізацію бізнес-планів. За даною програмою на потреби аграрних товаровиробників з обласного бюджету протягом 2016-2020 рр. було спрямовано загалом 46,3 млн.грн.

Всі виявлені недоліки та вади аграрної політики, яка здійснювалася протягом всіх років незалежності України, дозволила виробити нові концептуальні підходи до державної політики з регулювання та підтримки розвитку агропродовольчого сектора України. Серед найбільш вагомих засад державної аграрної політики виділено такі:

1) слід відійти від застосування регуляторних заходів безпосередньо по відношенню до агропродовольчого сектору до заходів, які спрямовуються на координацію дій на агропродовольчому ринку, враховуючи весь ланцюг створення доданої вартості кінцевого продукту;

2) слід відійти від застарілої системи державної, неконтрольованої підтримки аграрного сектора, обґрунтованої специфічними особливостями сільського господарства, до загальних принципів регулювання розвитку економіки (в тому числі агропродовольчої сфери) з урахуванням циклічного механізму розвитку господарської системи;

3) слід узгоджувати та враховувати вплив важелів державного регулювання розвитку агропродовольчої сфери (податкові, цінові, митні тощо) між собою та відстежувати збалансованість навантаження у питаннях підтримки розвитку агропродовольчої сфері між державою та споживачами кінцевої продукції.

Бібліографічний список

- 1 Агропрофі. Український тижневик ділової інформації URL: <http://www.agroprofi.com.ua/statti/492-hand-in-hand-to-save-the-land-angl-plich-o-plich-dlja-zberezhenja-zeml.html> (дата звернення 20.09.2021 р.)
- 2 Алейнікова О. В. Зарубіжний досвід державного регулювання розвитку АПК. *Інвестиції: досвід та практика*. 2011. № 16. С. 131-136.
- 3 Андрійчук В. Г., Зубець М. В., Юрчишин В. В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти. Київ : Аграрна наука. 2005. 140 с.
- 4 Артамонов В.И. Психология от первого лица. 14 бесед с российскими учеными. М.: Академия, 2003, с. 24
- 5 Балабанова Л.В. SWOTаналіз - основа формування маркетингових стратегій: навчальний посібник. Київ, 2005. 301 с.
- 6 В Україні зростає кількість фермерських господарств і кооперативів / AgroPortal. 2018. URL: [http://agroportal.ua/ua/news/ukraine-velichilos-chislo-fermerskikh-khozyaistv-i-kooperativov/](http://agroportal.ua/ua/news/ukraine/v-ukraine-velichilos-chislo-fermerskikh-khozyaistv-i-kooperativov/) (дата звернення: 06.09.2018).
- 7 Величко А.Є. Формування обслуговуючих кооперативів – дієвий шлях сталого розвитку сільських територій. 2013. № 2(32). С. 201–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddau_2013_2_50 (дата звернення: 07.09.2021).
- 8 Вінська О. Й. Система регулювання аграрного сектору в ЄС : дис. ... канд. екон.наук : 08.00.02. Київ, 2011. 195 с.
- 9 Гордієнко М.С. Зарубіжний досвід підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в контексті регіонального економічного розвитку. 2013. Вип. 3. С. 97-105.
- 10 Гришова І. Ю., Бондаренко В. М., Єліневський В. Ю. Інституційне забезпечення аграрного ринку як чинник продовольчої безпеки. *Економічний аналіз: зб. наук. праць* / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2015. Том 19. № 3. С. 4-9.

11 Гришова І. Ю., Дяченко О. П. Дієвість механізмів державного управління в сфері протидії тіньовій економіці в Україні. *Право та державне управління*. 2016. № 3. С. 183-189.

12 Гришова І. Ю., Стоянова-Коваль С. С. Аналітичне забезпечення економічного розвитку підприємств з позицій інвестиційної привабливості. *Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал*. Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. № 2. С. 195-204

13 Дугієнко Н.О., Осаул А.О. Модернізація Спільної аграрної політики ЄС щодо фінансування інфраструктури сільських територій. *Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka : zbior raportow naukowych* (29.06.2014-30.06.2014). - Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o. Diamond trading tour, 2014. - 76 str.

14 Звіт про виконання комплексної програми підтримки та розвитку агропромислового виробництва Львівської області на 2016-2020 роки, Департамент агропромислового URL: http://agrarianeconomy.kl.com.ua/agrarianeconomy/images/docs/ae_2020_13_1-2/AE-13_1-2_1.pdf [Дата звернення 02.10.2021].

15 Кернасюк Ю. В. Світовий досвід державної підтримки агробізнесу. Агробізнес сьогодні. URL: <http://www.agro-business.com.ua/ostannia-vip-novyna/5581-svitovyi-dosvid-derzhavnoii-pidtrymky-agrobiznesu.html> (Дата звернення: 12.04.2019).

16 Корецький М. Наукові засади державного регулювання розвитку аграрної економіки. Зб. наук. пр. НАДУ / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. - Київ : Вид-во УАДУ, 2003. Вип. 2. С.134-140.

17 Круглов В.В., Терещенко Д.А. Реалізація проєктів державно-приватного партнерства в аграрному секторі Круглов В.В. д-р. наук з держ. упр., доцент, Харківський національний університет будівництва та архітектури, м. Харків, Україна. Терещенко Д. А., д-р. наук з держ. упр., доцент, Харківський національний університет будівництва та архітектури, м. Харків, Україна.

- 18 Крушельницька О.В. *Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник*. К.: Кондор, 2006. 206 с.
- 19 Кучуков Р. *Ценообразование АПК стран с развитой рыночной экономикой АПК: экономика, управление*. 1997. № 7. С. 50-56.
- 20 Латинін М.А. Законодавче забезпечення функціонування механізму державної підтримки розвитку аграрного сектора економіки України *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. праць. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ, 2005. № 3 (26). С. 272-281.
- 21 Латинін М. А. Оцінка рівня державної підтримки аграрного сектора за допомогою конвенційних методів. *Державне управління: теорія та практика: електронне наукове фахове видання*. 2005. № 1. URL:<http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2005-1/txts/LATININ.htm> (Дата звернення: 01.08.2021).
- 22 Лебідь В. С. Бюджетне фінансування агропродовольчого сектору України: аналіз, проблеми, шляхи удосконалення. URL: <http://oaji.net/articles/2014/797-1420812802.pdf> (Дата звернення: 05.09.2018).
- 23 Левандівський О. Т. Механізм державної підтримки АПК. URL: <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource> (Дата звернення: 16.09.2021).
- 24 Майстро С. В. Сутність та напрями державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах. 2009. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/galuzeve/06-maystro.pdf> (дата звернення 20.09.2021).
- 25 Мищак І. М. Проблеми і перспективи законодавчого забезпечення інноваційного розвитку в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 6. С. 34-43. URL: <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05> (Дата звернення: 20.09.2021).
- 26 Молдаван Л. В., Шубравська О. В. Інвестиційні пріоритети у сфері розвитку агропромислового виробництва України та механізми їх реалізації. *Економіка України*. 2015. № 4. С. 78-87.

- 27 Мочерний С.В. *Методологія економічних досліджень*. Львів: Світ, 2001. 416 с.
- 28 Онегіна В. М. *Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників : монографія*. Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. 590 с.
- 29 Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: Постанова Кабінету Міністрів України 9 березня 2011 р. № 272 /Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/272-2011-%D0%BF> (дата звернення: 05.09.2021).
- 30 Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17 липня 1997 р. № 469/97-ВР; станом на 19 січня 2013 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 05.09.2021)
- 31 Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року Розпорядження КМУ від 17 жовтня 2013 р. № 806-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.09.2021)
- 32 Саблук П. Т., Лузан Ю.Я. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні. *Економіка АПК*. 2011. № 5. С. 3-16.
- 33 Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України. - Київ : НІСД, 2011. 19 с.
- 34 Статистичний збірник «Сільське господарство України» 2020. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Дата звернення 15.10.2021).
- 35 Тринько Р.І. *Методика економічних досліджень*. Львів, 1999. 356 с.
- 36 Федоренко І. Л. Інструменти державної інноваційної політики: світовий досвід. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2008. № 3 (82). С. 79—81.

- 37 Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер. 2003. 456 с.
- 38 Черняков Б. А. Законодательные и административные основы продовольственной безопасности США: опыт для России. США. Канада: экономика, политика, культура. 2010. № 8. С. 89-104.
- 39 Чурилова Т.М. Державне регулювання розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. 2013. № 4. С. 262-265. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2013_4_64 (дата звернення 07.09.2021).
- 40 Шибанін В.С., Котикова О.І., Кормишкін Ю.А. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи – інструмент розвитку сільських територій. 2013. Вип. 3. С. 3–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vanp_2013_3_3 (дата звернення 08.09.2021).
- 41 Шевченко С.В. Загальнонаукові методи фундаментальної економічної науки: від діалектики до синергетики http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:XQVaXHmS68sJ:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/Vkhnau_ekon_2014_4_29.pdf+%&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (дата звернення 18.09.2021)
- 42 Шолойко А.С. Державна фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в умовах застосування програмно-цільового методу бюджетного фінансування. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/derzhavna-finansova-pidtrimka-silskogospodarskih-obslugovuyuchih-kooperativiv-v-umovah-zastosuvannya-programnocilovogo-metodu-byudzhetnogo> (дата звернення: 10.09.2021).
- 43 Щодо розбудови механізмів державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні : аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/910/> (дата звернення: 10.09.2021)
- 44 Harvey D. A Social Science Fiction: Future Directions of European Agricultural Policy. Newcastle, 2019. June.

45 Public Law 110 - 234 - Food, Conservation, and Energy Act of 2008 URL: Mode of access: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-110publ234/content-detail.html> (дата звернення: 12.09.2021)